

3/2010

Samfunnsspeilet 3/2010 – 24. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut fem ganger i året, med årets siste utgave som dobbeltnummer om sosiale indikatorer. Tidsskriftet gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Toril Sandnes (fung. red.), Natasza P. Sandbu, Even Høydahl, Ingrid Melby, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Jorun Ramm, Ole Sandvik og Kenneth Aarskaug Wiik.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Helga Nordermoen (layout).

Foto: Siri E. Boquist, Torbjørn Tjernsberg, Crestock, Colourbox.

Design: Siri E. Boquist

Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut 4. oktober. Artikkene omtaler blant annet kvinner og menn i næringslivet. Av andre temaer kan nevnes innvandrernes digitale kompetanse, levekår på Svalbard og avislesing.

Internett: <http://www.ssb.no/>

E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7867-9 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7868-6 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, juni 2010.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Dag Ellingsen

Økonomisk kriminalitet

Færre virksomheter utsatt? 2

Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg

Inntektsmobilitet mellom generasjoner

Går økonomiske levekår i arv? 8

Kristian Rose Tronstad

Familieinnvandrede kvinner i arbeidslivet

Halvparten av kvinnene er i jobb 14

Tom Granseth

Nordmenns feriereiser om sommeren

Vi ferierer oftest i Norden 20

Odd Frank Vaage

Kulturbruk blant Oslo-folk

Mer kulturelle enn nordmenn flest 25

Anders Barstad

Utenfor allfarvei

Latterepidemier og eksemplets makt 30

Tor Morten Normann

Utgifter til bolig i Norge og Europa

Inntekter og boligutgifter vokser i takt 33

Jan Erik Kristiansen

Tall kan temmes!

Når tallene har noe å skjule 42

Siden sist 46

Færre virksomheter utsatt?

I 2008 rapporterte færre norske virksomheter at de var utsatt for en eller flere former for økonomisk kriminalitet sammenliknet med 2003. De som rammes nå, er også ofre for færre lovbrudd. Nedgangen kan skyldes en reell reduksjon i den økonomiske kriminaliteten, eller at bedriftene lettere oppfattet slike handlinger som lovbrudd fem år tidligere. Nedgangen har skjedd for de fleste lovbruddstypene, og særlig for grove bedragerier.

Dag Ellingsen

Om undersøkelsen

Undersøkelsen «virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet» (VOØK) ble første gang gjennomført i 2004 for året 2003 og gjentatt i 2009 for året 2008. Utvalget i begge undersøkelsene består av 2 000 virksomheter med fem eller flere ansatte, trukket på bedriftsnivå fra SSBs bedrifts- og foretaksregister (BoF). I begge undersøkelsene var deltakelsesprosenten svært høy, henholdsvis 92 og 94 prosent. For mer informasjon, se Ellingsen og Sky 2005, og kommende rapport (Ellingsen 2010).

Med begrepet økonomisk kriminalitet tenker vi oss i utgangspunktet de kriminalitetsformene som undersøkelsen omhandler, som igjen er de samme som ligger til grunn for Økokrims arbeid og kriminalstatistikkens kategori av samme navn (se egen tekstboks).

Bedriftenes størrelse er en faktor som antas å ha stor betydning for utsatthet for økonomisk kriminalitet. For å rette opp skjevheten i utvalget i forbindelse med analysen av resultatene ble utvalget vektet med hensyn til antall ansatte.

Dag Ellingsen er sosiolog og seniorforsker i Agderforskning AS, samt seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå. (dag.ellingsen@ssb.no)

I 2008 oppga litt over 17 prosent av virksomhetene at de hadde vært utsatt for økonomisk kriminalitet. Fem år tidligere svarte drøye 22 prosent det samme. Resultatene stammer fra undersøkelsene «virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet» (VOØK). Med nettoutvalg på over 1 800 virksomheter begge ganger er dette en statistisk signifikant nedgang. Men en viss usikkerhet ligger i hva virksomhetene legger i begrepet økonomisk kriminalitet (se tekstboks).

Alle bedriftene ble spurt om de hadde vært utsatt for sju definerte former for økonomisk kriminalitet, fra grove bedragerier til prissamarbeid. Til slutt ble de spurt om de hadde blitt utsatt for andre former for økonomisk kriminalitet (se tekstboks om lovbruddskategoriene).

I 2003-undersøkelsen var det litt over 6 prosent av virksomhetene som mente seg utsatt for «andre» former for økonomisk kriminalitet. I 2008 var andelen sunket til knapt 4 prosent. Denne svarkategorien er litt problematisk i forhold til hva man regner som økonomisk kriminalitet. En nærmere analyse av hva slags kriminalitet respondentene forteller om, viser at mye av dette ikke er vanlig å definere som økonomisk kriminalitet. Eksempelvis har flere virksomheter i 2003 oppgitt hendelser som ran eller nasking.

En klar nedgang

Problemet er størst med de virksomhetene som kun har vært utsatt for disse «andre» formene for økonomisk kriminalitet. Disse utgjør mellom 3,5 og 4 prosent av virksomhetene i både 2003 og 2008. Trekker vi fra disse ofrene, ender vi med en nedgang fra 18,5 prosent utsatte i 2003 til knapt 13,5 prosent utsatte i 2008. Denne nedgangen er rimeligvis også statistisk signifikant. Det er imidlertid heller ikke slik at alle de lovbruddene som går inn under kategorien «annen økonomisk kriminalitet» ikke hører inn under en rimelig forståelse av hva som er økonomisk kriminalitet. For å understreke usikkerheten anslår vi at rundt 20 prosent av virksomhetene var utsatt for økonomisk kriminalitet i 2003, mot rundt 15 prosent i 2008.

Diskutabelt fra PricewaterhouseCoopers

Dette stemmer ikke med det bildet som skapes av enkelte andre undersøkelser på feltet. Den mest siterte undersøkelsen er den som annet hvert år utføres av revisjonsselskapet PricewaterhouseCoopers (PWC 2007, PWC 2009). Her er overskriften i siste publisering at det er «Større risiko for økonomisk kriminalitet i nedgangstider». I 2009-undersøkelsen deres rapporterer 25 prosent av virksomhetene å ha vært utsatt for økonomisk kriminalitet de siste tolv månedene. I 2005 og 2007 var andelen utsatte over 40 prosent, men her ble de spurt om hva de hadde vært utsatt for i løpet av de to siste årene.

Det er imidlertid en rekke problemer med denne undersøkelsen. I tidligere år er det i beskjeden grad redegjort for metodikken. Men i 2009-publiseringen går det fram at man har henvendt seg til landets 500 største virksomheter. Av disse har 75 svart, en svarprosent på 15. Dette er for det første et helt annet bruttoutvalg enn vårt, og et utvalg som i kraft av sin størrelse både vil være særlig utsatt for lovbrudd og være lite representative for norske virksomheter generelt. Det er også rimelig å anta at frafallet er selektivt og skjevt, et hovedproblem kan være at virksomhetenes erfaring med økonomiske lovbrudd blir utslagsgivende for om de velger å svare. Med et så lavt antall respondenter vil en videre sammenlikning på lovbruddsformer og bransjer bli umulig. Fra annet hold er det påpekt at revisjonsselskaper har egeninteresser i sin framstilling av lovbruddsbildet, og at deres analyser derfor bør anvendes med varsomhet (Levi mfl. 2007).

Kan forskjellige tider ha påvirket virksomhetene?

Det er interessant å se på når undersøkelsene våre fant sted. Allment kan man anta at svarprosenten i undersøkelser som dette blir påvirket av hvor tematikken befinner seg på medienes dagsorden, og at både svarprosenten og andelen utsatte kan stige når man føler at problemet er aktuelt og noe man gjerne vil uttale seg om. En periode der økonomisk kriminalitet står høyt på dagsorden, kan medføre at respondenter lettere tolker handlinger som kriminalitet. Hvis det for eksempel har vært avdekket at næringsdrivende har begått mange lovbrudd i forbindelse med en konkurs, kan det skapes en oppfatning av at konkurser man selv har vært rammet av, kan ha medført lovbrudd. Det samme kan gjelde medieoppslag om prissamarbeid i enkelte bransjer, virksomheter som unndrar skatt og får konkurransefordeler, korrupsjonssaker og så videre.

I tiden forut for 2003-2004 er det særlig en bestemt hendelse som man kan tenke seg hadde en slik positiv effekt på ja-andelen, den såkalte Finance Credit-saken. Vi skal ikke her bruke mye plass på denne kompliserte saken, men bare påpeke at saken gjorde en rekke små og store bedrifter til ofre for økonomisk kriminalitet, og at den fikk svært mye omtale. Saken ble rullet opp seinhøstes 2002, og fikk siden jevnlig stor oppmerksomhet i media. De største tapene ble påført bankene, og også mange mindre kunder av Finance Credit ble rammet. I tillegg til Finance Credit-saken ble det i undersøkelsesperioden, og i tiden før, satt vedvarende søkelys på økonomisk kriminalitet i media.

Våren 2009, da den siste undersøkelsen ble gjennomført, hadde man knapt gjennomlevd en av de mest dramatiske periodene i norsk og internasjonal økonomi. Finanssystemet hadde opplevd en betydelig tillitskrise. Flere bedrifter hadde hatt finansieringsproblemer, børskursene hadde falt dramatisk og så videre. Også dette kan ha skjerpet oppmerksomheten rundt problemer som risikoen for å bli utsatt for økonomisk kriminalitet. I tillegg ble det slått opp en rekke saker i mediene som omhandlet korrupsjon innenfor offentlig virksomhet og offentlig eide virksomheter.

Eller har de sikret seg bedre?

En mulig grunn til nedgangen er selvfølgelig den mest nærliggende – at det blir begått færre lovbrudd mot virksomhetene. En slik nedgang kan igjen ha flere årsaker; en lang periode med gode tider i næringslivet kan ha gitt en mindre skjerpet konkurranse samt færre konkurser og tilhørende lovbrudd.

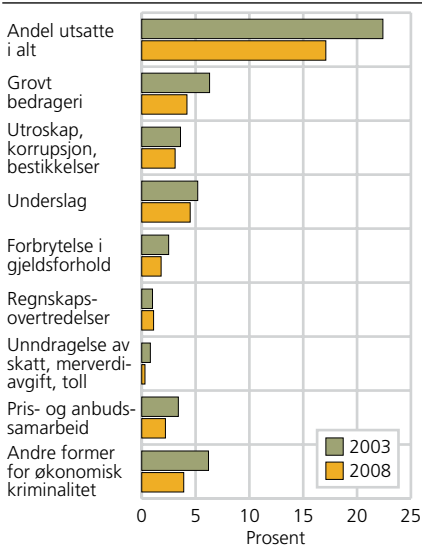
Lovbruddskategoriene

- grovt bedrageri, som trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri (eksempelet skal brukes for offentlig virksomhet)/grovt bedrageri, som faktura-, kreditt- eller investeringsbedrageri (eksempelet skal brukes for privat virksomhet)
- utroskap, korrupsjon eller bestikkelser
- underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking
- forbrytelser i gjeldsforhold/konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring
- regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og manipulasjon
- skatt, merverdiavgift, toll
- pris- og anbudssamarbeid
- annen økonomisk kriminalitet

Figur 1. Andel utsatte bedrifter, etter type økonomisk kriminalitet. 2003 og 2008. Prosent (veid)

Kilde: Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet 2003 og 2008, Statistisk sentralbyrå.

Konjunktorene var gode for norske bedrifter i årene før 2008, og for mange var resultatene bra også i dette året.

Vi kan også tenke oss at fokuseringen på økonomisk kriminalitet, både nasjonalt og internasjonalt og over flere tiår, har skjerpet bedriftenes kontrollrutiner og kontrollinnsats og slik avskrekket flere fra å begå lovbrudd. Eller rutinene kan ha gjort det vanskelig eller umulig å gjennomføre lovbrudd.

Siden 2006 har det hvert år vært gjennomført en undersøkelse om økonomisk kriminalitet og andre former for sikkerhetsproblematikk i næringslivet og offentlig virksomhet (Krisino 2006-2009). Det er imidlertid vanskelig å sammenlikne denne undersøkelsen med vår når det gjelder endringer i utsatthet for økonomisk kriminalitet. Undersøkelsen har et noe annet utvalg enn vår, spørsmålsstillingen er annerledes, og de spørsmålene som er mest sammenliknbare med våre, har ikke vært gjennomført de to siste årene. Undersøkelsen gir imidlertid interessante funn blant annet på feltet tiltak mot lovbrudd. Krisino-undersøkelsen for 2008 ser vi for eksempel at hele 68 prosent av virksomhetene i hotell- og restaurantbransjen har rutiner

for å avdekke økonomisk kriminalitet (Blymke 2009). Dette er den bransjen som i alle undersøkelser viser seg å være hyppig utsatt, og også en der vi finner nedgang i utsattheten i 2008-undersøkelsen vår.

Bred nedgang

Nedgangen har skjedd for nesten alle de lovbruddstypene vi spør om. Det eneste unntaket er regnskaps- overtredelser, med en tilnærmet stabil og lav andel utsatte. Nedgangen har vært størst for grove bedragerier og andre former for økonomisk kriminalitet (se figur 1).

Dette stemmer også med hva virksomhetene forteller om utsattheten og lovlydigheten i egen bransje. Andelen som mener det er «svært uvanlig» å bli utsatt for grovt bedrageri, har økt fra snaut 38 til snaut 43 prosent, for forbrytelse i gjeldsforhold er det en tilsvarende økning fra drøyt 51 til snaut 56 prosent og for unndragelse av skatt og så videre fra drøyt 48 til drøyt 53 prosent. Dette tegner et bilde av mindre antatt utsatthet i 2008 enn i 2003.

En drøy firedel i 2008 mener imidlertid at deres konkurrenter begår, eller har begått, økonomisk kriminalitet for å oppnå konkurransefordeler. Dette er en svak økning siden 2003. Her er imidlertid erindringshorisonten langt mer omfattende enn i spørsmålene om hva de selv har vært utsatt for, eller hva det er vanlig eller uvanlig å risikere i bransjen. De skal ikke bare redegjøre for

hva som skjedde i 2003 eller 2008, eller hva som er vanlig eller uvanlig, men kan i prinsippet ha flere år eller tiår som horisont. Svarene kan også handle om noen få «råtne egg» i hver bransje som «alle» vet om, og som har fått mye medieomtale, men som ikke direkte angår dem.

Færre lovbrudd per offer

Tendensen til at virksomhetene har opplevd bare ett eller noen få lovbrudd, er sterkere i 2008 enn i 2003 (se figur 2). Andelen bedrifter som rapporterer om bare ett lovbrudd, har økt med nær 10 prosentpoeng, fra 36 til 46 prosent av de lovbruddsutsatte. Andelen som har opplevd 2-5 lovbrudd, viser en svak økning. Totalt har 315 (veid antall) av bedriftene opplevd å bli utsatt for lovbrudd i 2008. Til sammen har disse 315 virksomhetene vært utsatt for 3 164 lovbrudd, det vil si gjennomsnittlig 10 lovbrudd per utsatt virksomhet. I 2003 var det tilsvarende gjennomsnittet på drøyt 14 lovbrudd. Dette styrker bildet av nedgang i den økonomiske kriminaliteten rettet mot virksomheter.

Det er også viktig å være oppmerksom på at relativt mange av virksomhetene har vært utsatt for flere enn ett lovbrudd både i 2003 og 2008, og noen har vært utsatt for svært mange. Andelen som har opplevd 100 eller flere lovbrudd, viser en svak økning, og de få virksomhetene som har opplevd så mange lovbrudd, har vært rammet av en betydelig andel av alle lovbruddene vi får kjennskap til gjennom denne undersøkelsen. I 2008 var det ingen av virksomhetene som hadde et uoppgitt antall lovbrudd, hvilket vil påvirke fordelingen noe.

Finans og forsikring mest utsatt

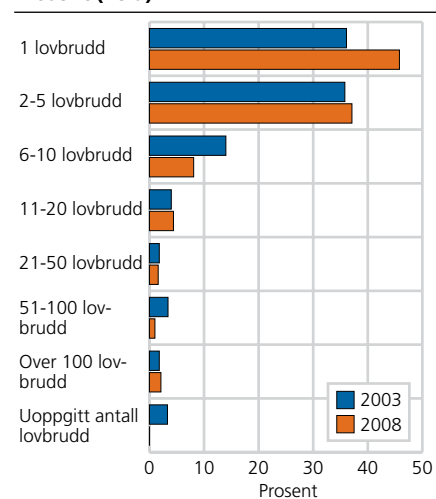
Finans- og forsikringsbransjen er særlig utsatt for grove bedragerier, forbrytelser i gjeldsforhold, underslag og utroskap med videre både i 2003 og i 2008. Det samme kan gjenfinnes i Krisino-undersøkelsene 2006 til 2008. Dette er i og for seg «naturlig» i og med at mange av bedriftene i bransjen er store foretak med mange kunder, og der det av og til vil være kunder som bedrar banken eller forsikringselskapet.

Varehandelen samt overnatting og servering er også særlig utsatt, noe som er en gjenganger i begge undersøkelsene. Her skal man imidlertid merke seg at overnatting og servering har opplevd en nedgang i utsatthet fra 2003 til 2008, særlig målt i antallet lovbrudd som har rammet det enkelte offer, og at nedgangen gjelder for flere lovbruddskategorier. Som sagt er dette en næring som har iverksatt mange kontrolltiltak.

Tapene er noe større

Hvor mye gikk tapt for virksomhetene i forbindelse med det siste lovbruddet de ble utsatt for? Dette er et vanskelig spørsmål å svare på. For det første er det noen lovbrudd, eksempelvis korrupsjon og pris- og anbudssamarbeid, der det er omtrent umulig å gi noe fornuftig anslag på tapet for ens egen bedrift. For det andre kan tapene også være av ikke-økonomisk karakter. Særlig kan dette gjelde der lovbruddet har blitt gjennomført på en måte som innebærer

Figur 2. Andel utsatte virksomheter, etter totalt antall lovbrudd. 2003 og 2008. Prosent (veid)

Kilde: Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet 2003 og 2008, Statistisk sentralbyrå.

et betydelig tillitsbrudd. Vi har derfor valgt bare å spørre om størrelsen på tapet i forbindelse med virksomheter som har vært utsatt for lovbruddene grovt bedrageri og underslag. Vi antok at det ved disse lovbruddene oftere ville være lettere å tallfeste det økonomiske tapet.

I 2003-undersøkelsen var det 108 virksomheter som samlet hadde tapt 25,5 millioner kroner på grovt bedrageri. Gjennomsnittstapet var på litt over 235 000 kroner. I 2008 hadde 77 virksomheter tapt rundt 14 millioner kroner, det vil si et snitt på 185 000 kroner. Tar man hensyn til prisveksten i samme periode, blir inntrykket av nedgang enda tydeligere.

For underslag er bildet motsatt. Her hadde 89 virksomheter i 2003 tapt til sammen 8,5 mill kroner, det vil si et gjennomsnittstap på knapt 100 000 kroner. I 2008 er antallet utsatte noe lavere (82 virksomheter), men de har til gjengjeld tapt 34 millioner kroner, det vil si rundt 325 000 per utsatt. Samlet tap for grovt bedrageri og underslag var altså på 34 millioner kroner i 2003, og 48 millioner i 2008. Dette er en økning betydelig over prisveksten i samme periode. Men tallene generelt er påvirket av relativt store enkelttap i noen få virksomheter i enkelte bransjer, og bør ikke tillegges for mye vekt i diskusjonen om endringer i utsattheten.

Flere anmelder til politiet

Andelen som sier de har anmeldt saken til politiet, er steget fra om lag 20 prosent i 2003 til om lag 30 prosent i 2008 av de sakene virksomhetene har vært utsatt for. Særlig mange skatteunndragelser er anmeldt, noe som skyldes at en offentlig virksomhet som har vært offer for flere slike saker, har kommet med i vårt utvalg. Ellers har anmeldelsestilbøyeligheten for utroskap med videre og «andre former for økonomisk kriminalitet» steget siden 2003, mens tendensen for underslag og forbrytelser i gjeldsforhold går motsatt vei. I 2003 regnet vi oss fram til at det vanskelig kunne være reelle anmeldelser i alle tilfellene, i så fall ville anmeldelsesstatistikken inneholdt langt flere lovbrudd av typen økonomisk kriminalitet (Ellingsen og Sky 2005). Den samme problematikken gjør seg gjeldende nå.

Det er samtidig viktig å være oppmerksom på at mørketallene fremdeles er store, hele sju av ti saker blir altså ikke kjent for politiet. Mørketallene er i 2008 størst for pris- og anbudssamarbeid og regnskapsovertredelser, og minst for skatteunndragelser og «andre former».

Få sier at de lar være å anmelde fordi de ikke tror politiet har ressurser eller kompetanse til å gjøre noe med saken(e). At man ikke anmelder saken til politiet, er oftest et utslag av at man er nytteorientert. Det gir ikke noe resultat, det er vanskelig å bevise, man har gjort opp med gjerningspersonen og så videre.

IKT er et viktig redskap

Det eneste nye spørsmålet i 2008-undersøkelsen var om IKT (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) var et viktig redskap i gjennomføringen av lovbruddene. Respondentene mente at dette redskapet hadde vært viktig i mer enn halvparten av regnskapsovertredelsene, i fire av ti underslag, i en av tre forbrytelser i gjeldsforhold og i tre av ti grove bedragerier. Redskapet var lite viktig ved skatteunndragelser, prissamarbeid og ved «andre former».

Men hva legger egentlig respondentene i svaret? I et moderne næringsliv er jo svært mange arbeidsfunksjoner avhengig av IKT for å gjennomføres. Men når

så vidt få mener at skatteunndragelsene ble gjennomført med slikt redskap som viktig ingrediens, kan dette tyde på at spørsmålet er riktig oppfattet. I arbeidet med å innrapportere regnskapsdata vil jo de fleste bruke IKT.

Lite grunnlag for bagatellisering

Vi har i denne artikkelen presentert og analysert noen argumenter og funn som kan peke i retning av en nedgang i den økonomiske kriminaliteten rettet mot virksomheter. Her må det tas forbehold, da vi kun har to observasjonsår, og begge årene byr på en del særtrekk.

Selv om det skulle ha vært en reell nedgang i denne lovbruddsvirksomheten, er det fremdeles slik at risikoen for å bli offer er stor for næringsdrivende. Når vi anslår at rundt 15 prosent av virksomhetene i 2008 var ofre for økonomisk kriminalitet, er dette fremdeles en litt høyere andel enn ofrene blant privatpersoner slik de rapporterer i spørreskjemaundersøkelser. I følge Levekårsundersøkelsen 2007 ble i underkant av 15 prosent av den voksne befolkningen utsatt for ett eller flere tilfeller av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av ett år. Hadde vi lagt til utsattheten for tradisjonell vinningskriminalitet for virksomhetene, hadde antakelig offerraten steget betraktelig.

De lovbruddene som rammer virksomheten, rammer også privatpersoner, både direkte og indirekte. Bedragerier og underslag der man jobber, skaper misstemning og tillitsproblemer. Begge VOØK-undersøkelsene, samt Krisino (2008) viser også at flere tusen personer hvert år blir oppsagt på grunn av slike lovbrudd.

Mer indirekte rammes samfunnet som helhet av den økonomiske kriminaliteten. Tilliten mellom samfunnsmedlemmene og samfunnsinstitusjonene blir svekket, noe finanskrisen er et godt eksempel på. Stjålne midler er også midler på avveie, midler som igjen dekkes inn av økte kostnader til for eksempel forsikring. Som resultat kan vi få økt kontroll, og det igjen har sine økonomiske og sosiale kostnader.

Referanser

Blymke, Øystein (2009): «Finanskrisen og økonomisk kriminalitet», i *Sikkerhet* nr. 1, 2009, Næringslivets Sikkerhetsråd.

Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporten 2005/14, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2010): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet 2003 og 2008*. Kommer i serien Rapporten, Statistisk sentralbyrå.

Krisino (2006, 2007, 2008, 2009): Kriminalitets- og sikkerhetsundersøkelsen i Norge. Gjennomført av Perduco i samarbeid med Næringslivets Sikkerhetsråd (NSR).

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>, Statistisk sentralbyrå.

Levi, Michael, John Burrows, Matthew H. Flemming and Matthew Hopkins (2007): "The Nature, Extent and Economic Impact of Fraud in the UK" Report for the Association of Chief police Officers Economic Crime Portfolio. February 2007. <http://www.cardiff.ac.uk/socsi/resources/ACPO%20final%20nature%20extent%20and%20economic%20impact%20of%20fraud.pdf>

PricewaterhouseCoopers: "Economic Crime in a Downturn" The Global Economic Crime Survey. November 2009. Norge. http://www.pwc.com/no_NO/no/publikasjoner/norway-crime-survey-2009.pdf

Går økonomiske levekår i arv?

Hvilken inntekt man har som voksen, påvirkes av hvilken type husholdning man vokser opp i som barn. Barn som tilhører husholdninger med eneforsørgere, lav inntekt, mottak av sosialhjelp, dårlig yrkestilknytning og lavt utdanningsnivå hos foreldrene, vil i større grad tilhøre lavere inntektsklasser som voksne sammenlignet med andre barn.

Jon Epland og
Mads Ivar Kirkeberg

Selv om Norge er et land preget av små økonomiske forskjeller og med høy grad av sosial mobilitet innenfor befolkningen (NOU 2009:10), er det fremdeles slik at familiebakgrunn har betydning for hvilke økonomiske levekår vi oppnår senere i livet. Det er for eksempel en kjent sak at elevenes skoleprestasjoner i stor grad varierer med foreldrenes utdanningsnivå (Steffensen og Ziade 2009). Dermed skapes det et grunnlag for framtidige inntektsforskjeller, siden det er en nær sammenheng mellom inntekt og utdanning.

Også økonomisk utsatthet ser ut til å gå i arv. Det er i alle fall slik at barn av sosialhjelpsmottakere i stor grad selv risikerer å bli mottakere av sosialhjelp som voksne. Lorentzen og Nielsen (2009) finner at hver femte 20-åring som tilhørte en familie som mottok sosialhjelp i 1994, selv ble sosialhjelpsmottaker ti år senere. Det har også blitt vist at de lønnsforskjellene som eksisterte blant fedrene i stor grad ble overført til deres sønner, selv om utslagene ser ut til å være mindre i Norge enn i flere andre land. Ifølge Corak (2006) blir om lag 20 prosent av fedrenes lønnsforskjeller overført til neste generasjon (det vil si sønnene) i Norden. I land som Frankrike, Italia, Storbritannia og USA, der inntektsmobiliteten mellom generasjoner er klart mindre, blir nesten halvparten av fedrenes lønnsforskjeller overført til neste generasjon.

I denne artikkelen bruker vi Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for husholdninger for å studere de som var barn (8-17 år) i 1986, og hvor de befinner seg i inntektsfordelingen som voksne (30-39 år) i 2008 (se tekstboks).

Om datagrunnlaget

Inntektsstatistikken for husholdninger i 1986 var basert på en representativ utvalgsundersøkelse som omfattet utvalget til leveårsundersøkelsen og deler av forbruksundersøkelsen.

Husholdningssammensetningen ble kartlagt ved hjelp av et intervju foretatt på nyåret 1987. Utvalget omfattet i alt 14 271 personer fordelt på 4 975 husholdninger. Ut fra dette datasettet har vi trukket ut alle som var barn i alderen 8-17 år (fødselskohortene 1969-1978). Dette omfatter i utgangspunktet 2 618 personer. For disse barna har vi opplysninger om ulike husholdningskjennemerker knyttet til inntektsåret 1986, som husholdningsinntekt, antall yrkestilknyttede, mottak av stønader med videre. Ved å kople mot den heldekkende inntektsstatistikken for inntektsåret 2008 fant vi igjen 2 167 av disse barna, som nå var blitt voksne i alderen 30-39 år.

De personene som vi ikke finner igjen, er enten døde, har utvandret eller bor på institusjon. I tillegg er personer som tilhørte en studenthusholdning i 1986 (som barn) eller i 2008 (som voksen), holdt utenfor analysen. Datagrunnlaget viser dermed en alderskohort som har gått fra å være hjemmeboende barn forsørget av foreldre i 1986, til å være i en alder der de aller fleste vil være yrkesaktive og bo i egen husholdning i 2008.

Jon Epland (t.v.) er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for innteks- og lønnsstatistikk. (jon.epland@ssb.no)

Mads Ivar Kirkeberg er siviløkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for innteks- og lønnsstatistikk. (mads.ivar.kirkeberg@ssb.no)

Hvor representativt er utvalget?

Alle utvalgsundersøkelser vil i varierende grad være beheftet med utvalgsfeil som kan føre til at resultatene avviker fra det en finner i befolkningen som helhet. I tabell 1 har vi sammenlignet inntektsfordelingen i utvalget med tilsvarende fordeling i befolkningen for inntektsåret 2008. For i noen grad å kontrollere for den store innvandringen som har funnet sted i årene etter 1986, har alle med innvandrerbakgrunn blitt fjernet fra befolkningstallene.

Tabellen viser at de originale vektene fra inntektsundersøkelsen i 1986 i stor grad gir et representativt anslag på antall personer i aldersgruppen 30-39 år i 2008 – 22 år senere. Mens utvalget gir et vektet antall på 561 000 personer, er tilsvarende antall i befolkningen 567 000 personer. Siden utvalget i 1986 hadde en helt ubetydelig andel innvandrere, er personer med innvandrerbakgrunn altså utelatt i de registerbaserte befolkningstallene for 2008.

Inntektsfordelingen i utvalget og i befolkningen totalt viser en stor grad av overensstemmelse. Den øverste delen av inntektsfordelingen avviker noe ved at utvalget har med noen færre «rike» enn i det som finnes i befolkningen. I resten av inntektsfordelingen er det liten forskjell mellom utvalget og befolkningen generelt.

Å vokse opp med én forsørger

Barn som tilhører en enslig forsørgerhusholdning, har klart større sannsynlighet for å havne i laveste inntektsklasse som voksen (se tekstboks), sammenlignet med

Tabell 1. Sammenligning av inntektsfordeling mellom utvalg og befolkning ifølge register¹. Ekvivalentinntekt (EU-skala)². Andel av totalinntekt, Gini-koeffisient og grenseverdier mellom inntektsdesiler. Personer i alderen 30-39 år i 2008

Ekvivalentinntekt. 2008. Desiler	Utvalg		Befolkning ifølge register ¹	
	30-39 år i 2008 (8-17 år i 1986)		30-39 år i 2008	
	Prosentvis andel	Grenseverdier. Kroner	Prosentvis andel	Grenseverdier. Kroner
1	4,6	194 000	4,6	196 000
2	6,8	235 000	6,7	233 000
3	7,7	258 000	7,6	258 000
4	8,4	282 000	8,3	280 000
5	9,1	301 000	9,0	301 000
6	9,7	324 000	9,7	324 000
7	10,6	355 000	10,5	353 000
8	11,5	394 000	11,5	393 000
9	13,3	463 000	13,1	461 000
10	18,5		19,2	
Gini-koeffisient	0,201		0,208	
Antall observasjoner (Vektet)	2 167		567 326	
	561 000			

¹ Personer med innvandrerbakgrunn er utelatt.

² Personer med negativ inntekt etter skatt har fått inntekten satt lik 0.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Plassering i inntektsklasse

Det er den samlede husholdningsinntekten etter skatt per forbruksenhet (EU-skala) som bestemmer plasseringen i inntektsfordelingen i 2008. Første kvintil vil være de 20 prosent av personene med den laveste inntekten, mens femte kvintil vil være de 20 prosentene med høyest inntekt. For enkelhets skyld er kvintilene to, tre og fire slått sammen til en inntektsklasse, som da omfatter de 60 prosent av personene med inntekter mellom første og femte kvintil.

Dersom de ulike karakteristika ved husholdningene som barna vokste opp i, ikke har noen betydning for inntektsplasseringen senere i livet, vil 20 prosent av barna plassere seg i første kvintil, og 20 prosent i femte kvintil (og 60 prosent mellom disse).

barn som vokser opp sammen med begge foreldrene. 28 prosent av de barna som tilhørte en enslig forsørgerhusholdning i 1986, er å finne i laveste inntektsklasse i 2008. Dette er tilfelle for 18 prosent av dem som tilhørte en parfamilie (se tabell 2). Det å vokse opp med bare én forsørger i stedet for to øker med andre ord sannsynligheten for å havne i laveste inntektsklasse med 10 prosentpoeng. Samtidig ser vi at barn tilhørende en eneforsørgerhusholdning er underrepresentert i den høyeste inntektsklassen. 15 prosent av disse barna tilhørte femdelen med høyest inntekt som voksne i 2008. Dette gjelder 21 prosent av barna som vokser opp med to foreldre.

Tabell 2. Ulike kjennemerker ved husholdningen i 1986 til personer som var 8-17 år i 1986 og 30-39 år i 2008. Andel personer i ulike kvintiler for inntekt, etter skatt per forbruksenhet i 2008 (EU-skala). Prosent

Kjennemerker ved husholdningen i 1986	Kvintiler i 2008			Alle	Antall observasjoner
	1 (laveste inntektsklasse)	2-4	5 (høyeste inntektsklasse)		
Husholdningstype					
Par med barn	18	61	21	100	1 928
Enslig forsørger	28	57	15	100	168
Andre ¹	37	49	14	100	71
Antall yrkestilknyttede					
Ingen	43	48	9	100	66
En	21	62	17	100	617
To eller flere	18	60	22	100	1 484
Hovedinntektstakers utdanningsnivå					
Grunnskole	25	60	15	100	512
Videregående	21	61	18	100	1 097
Høgskole/universitet	12	59	29	100	505
Uoppgitt ²	29	46	25	100	53
Sosialhjelp					
Mottaker	38	53	9	100	80
Ikke mottaker	19	60	21	100	2 087
Arbeidsledighetstrygd					
Mottaker	24	59	17	100	131
Ikke mottaker	20	60	20	100	2 036
Kvintiler for ekvivalentinntekt					
1. kvintil (laveste inntektsklasse)	30	59	11	100	407
2.-4. kvintil	18	63	19	100	1 302
5. kvintil (høyeste inntektsklasse)	15	53	32	100	458
Finansformue					
Under 20 000 kr	23	61	16	100	629
20 000-499 999 kr	18	60	22	100	1 413
500 000 kr og over	24	47	29	100	125
Alle personer	20	60	20	100	2 167

¹ Omfatter for eksempel flergenerasjonsfamilier.

² Omfatter i hovedsak personer med innvandrerbakgrunn.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Foreldrenes yrkestilknytning har stor betydning ...

Foreldrenes yrkestilknytning ser ut til å ha stor betydning for barnas senere inntektskarrierer. I 2008 var sannsynligheten for å havne i laveste inntektsklasse mer enn dobbelt så høy for personer som bodde i en husholdning der ingen av de voksne var yrkestilknyttet, sammenlignet med dem som hadde begge foreldrene i jobb. Med yrkestilknytning menes i denne sammenheng at personen hadde inntekt av eget arbeid som overstiger minsteytelsen i folketrygden til en enslig. I 1986 utgjorde denne minsteytelsen om lag 43 000 kroner. For barn med begge foreldre i arbeid tilhørte 22 prosent femdelen med høyest inntekt i 2008, sammenlignet med 9 prosent blant barn uten noen yrkestilknyttede foreldre i 1986 (se tabell 2).

... det samme gjelder utdanningsnivå

Foreldrenes utdanningsnivå har også betydning for hvor man havner i inntektsfordelingen som voksen. De personene som i 1986 tilhørte en husholdning der hovedinntektstaker hadde utdanning på universitets- eller høgskolenivå, var betydelig overrepresentert i høyeste inntektsklasse i 2008 (29 prosent), og tilsvarende underrepresentert i laveste (12 prosent). Barn med en hovedforsørger som bare hadde grunnskoleutdanning, var på sin side underrepresentert i høyeste inntektsklasse (15 prosent), mens hvert fjerde av disse barna havnet i laveste inntektsklasse i 2008 som voksen (se tabell 2).

Husholdningsøkonomien i oppveksten betyr mye

Den økonomiske situasjonen personene opplevde som barn, ser ut til å påvirke egen husholdningsinntekt senere i livet. De som i 1986 tilhørte en husholdning som mottok sosialhjelp, hadde en sannsynlighet for å befinne seg i laveste inntektsklasse i 2008, som var 19 prosentpoeng høyere enn for en person som ikke tilhørte en sosialhjelpshusholdning i 1986. I tillegg er sjansene betydelig mindre for dem som tilhørte en sosialhjelpshusholdning som barn i 1986, til å klatre inn i høyeste inntektsklasse som voksen. Bare 9 prosent av denne gruppen tilhørte den høyeste inntektsklassen i 2008. At husholdningen til barnet har mottatt dagpenger ved arbeidsledighet, kan også se ut til å ha en betydning for fremtidig inntektskarriere, men langt mindre enn for mottak av sosialhjelp.

Det samme bildet finner vi når vi ser på husholdningens samlede inntekt etter skatt. Det er stor grad av samsvar mellom størrelsen på husholdningsinntektene som barn og som voksen. De barna som tilhørte laveste inntektsklasse i 1986, hadde dobbelt så høy sannsynlighet for å tilhøre laveste inntektsklasse også som voksne i 2008 sammenlignet med dem som tilhørte høyeste inntektsklasse som barn. Mens barn som tilhørte øverste inntektsklasse i 1986, hadde tre ganger høyere sannsynlighet for å tilhøre den øverste inntektsklassen også som voksne, sammenlignet med dem som tilhørte nederste inntektsklasse som barn.

Formuende foreldre er en fordel

Vi ser til slutt på betydningen av å tilhøre en husholdning med finansformue som barn. Med finansformue menes bankinnskudd, andeler i aksjefond, aksjer og andre verdipapirer. Her er ikke sammenhengen like klar. Tabell 2 viser at de barna som i 1986 tilhørte en husholdning med liten finansformue (under 20 000 kroner), har om lag like stor sannsynlighet for å havne i laveste inntektsklasse i 2008 som barn i husholdninger med en høy finansformue (over 500 000 kroner). Det at det ikke er noen særlig forskjell med hensyn til størrelsen på familiens formue som barn og sannsynligheten for å tilhøre laveste inntektsklasse som voksen, kan imidlertid skyldes særtrekk ved inntektsfordelingen i 2008.

På grunn av finanskrisen høsten 2008 solgte mange aksjer med store tap. Dette gjelder også den gruppen vi ser på, det vil si de i alderen 30-39 år. Noen som vanligvis ville befinne seg i øvre delen av inntektsfordelingen, havnet derfor i 2008 i nederste inntektsklasse på grunn av slike store aksjetap. Det kan tenkes at noen av dem som solgte aksjer med tap i 2008 – og som derfor havnet i laveste inntektsklasse – kan ha arvet disse fra foreldrene.

Det å komme fra en formuende familie som barn har likevel sine åpenbare fordeler når en blir voksen. Barn fra en familie med høy finansformue har klart større sannsynlighet for å havne i høyeste inntektsklasse som voksen, sammenlignet med barn i husholdninger med lav formue.

Hvilke faktorer betyr mest?

Hvor stor sannsynlighet det er for at et barn som vokser opp i en husholdning med et bestemt kjennemerke, havner i laveste inntektsklasse som voksen, kan vi finne ut ved hjelp av en såkalt logistisk regresjon (se tekstboks). Vi kan for eksempel tenke oss at inntekt ikke har noen selvstendig forklaringskraft, siden husholdningsinntekten i stor grad påvirkes av antall yrkesaktive i husholdningen.

Logistisk regresjon

Logistisk regresjon er en multivariat analysemetode som benyttes for å studere den unike effekten av flere forklaringsvariabler på en avhengig variabel. Metoden er velegnet når den avhengige variabelen er dikotom, altså har to uavhengige verdier, og vi har flere mulige årsaksvariabler.

For hver faktor har vi definert en referansegruppe som de øvrige gruppene sammenlignes med, merket som «ref.» i tabell 3. Eksempelvis er utdanning på universitetsnivå valgt som referansegruppe for utdanning.

Tall (oddsrater) høyere enn 1 innebærer at personer i den aktuelle gruppen har større sannsynlighet for å havne i laveste inntektsklasse, sammenlignet med personer i referansegruppen, gitt likhet på andre områder. Tilsvarende vil tall lavere enn 1 innebære en lavere sannsynlighet for dette enn for referansegruppen. De bakgrunnsvariablene som er i kursiv, er ikke statistisk utsagnskraftig på 1 prosent-nivå.

Tabell 3. Ulike kjennetegn ved husholdningen i 1986 til personer som var 8-17 år i 1986, og risikoen for å havne i første inntektskvintil (laveste inntektsklasse) i 2008 (alder 30-39 år). Oddsforhold

Kjennetegn ved husholdningen i 1986	Oddsforhold
Husholdningstype (ref.= par med barn)	
Enslig forsørger	1,16
Andre	1,78
Antall yrkestilknyttede (ref. = to eller flere)	
Ingen	1,65
En	1,03
Hovedinntektstakers utdanningsnivå (ref. = høyskole/universitet)	
Grunnskole	1,83
Videregående	1,74
Sosialhjelp (ref. = ikke-mottaker)	
Mottaker	1,54
Dagpenger ved arbeidsledighet (ref. = ikke-mottaker)	
Mottaker	1,24
Kvintiler for ekvivalentinntekt (ref. = kvintil 5 – høyeste inntektsklasse)	
1. kvintil (laveste inntektsklasse)	1,56
2.-4. kvintil	1,11

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Foreldrenes utdanningsnivå og yrkestilknytning er de bakgrunnsfaktorene som ser ut til å bety aller mest når det gjelder sannsynligheten for å tilhøre laveste inntektsklasse som voksen (se tabell 3). De som vokste opp i en husholdning der hovedinntektstakeren hadde lav formell utdanning, hadde for eksempel mer enn 80 prosent større sannsynlighet for å tilhøre laveste inntektsklasse når de ble voksne, enn de som vokste opp med en hovedinntektstaker som hadde høy utdanning.

De som tilhørte en husholdning i 1986 der ingen av de voksne var yrkesaktive, hadde på sin side over 60 prosent større sannsynlighet for å tilhøre laveste inntektsklasse i voksen alder, sammenlignet med de som vokste opp i husholdninger der begge foreldrene var yrkestilknyttet. Vi får igjen bekreftet at sannsynligheten er stor for at barna «arver» inntektsnivået til foreldrene. De som var barn i 1986 og tilhørte laveste inntektsklasse for husholdningsinntekt, hadde nesten 60 prosent større sannsynlighet for å tilhøre samme inntektsklasse i voksen alder, sammenlignet med de som tilhørte en husholdning i høyeste inntektsklasse som barn. Tabell 3 viser ellers at både det å tilhøre en husholdning som mottok sosialhjelp eller dagpenger ved arbeidsledighet som barn, klart øker sannsynligheten for at en som voksen tilhører laveste inntektsklasse.

Går lavinntekt i arv?

Fattigdom generelt og barnefattigdom spesielt har fått økt politisk og forskningsmessig oppmerksomhet her i landet de siste årene. Bekymringen for barnefattigdommen går dels på hvilke konsekvenser det har for barnet mens det vokser opp, men også hvilke konsekvenser en oppvekst med dårlig økonomi har for fremtidige muligheter i livet (Fløtten 2009).

I 2008 hadde alle personer 30-39 år som vi har fulgt fra utvalget i 1986,

en andel under lavinntekstgrensen på 6 prosent (se tabell 4). Lavinntekt er her definert i henhold til EUs praksis, det vil si at lavinntekstgrensen tilsvarer 60 prosent av medianinntekten i samfunnet. Tilsvarende andel blant personer i alderen 30-39 år i hele befolkningen var også på 6 prosent, hvilket igjen bekrefter at utvalget fra 1986 er representativt for denne aldersgruppen. Det er allikevel en klar forskjell mellom de personene som selv tilhørte en lavinntektshusholdning i 1986, og de som ikke tilhørte en slik husholdning.

Tabell 4. **Andel personer 8-17 år i 1986 (30-39 år i 2008) med inntekt etter skatt per forbruksenhet henholdsvis over og under 60 prosent av medianinntekten. EU-skala. 1986 og 2008. Prosent**

	2008		Alle	Antall observasjoner
	Lavinntekt	Ikke lavinntekt		
1986-utvalget				
I alt	6	94	100	2 167
Lavinntekt	12	88	100	95
Ikke lavinntekt	6	94	100	2 072
Alle 30-39 år i 2008	6	94	100	567 326

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Vi ser at de som var barn i en lavinntektshusholdning i 1986, har mer enn dobbelt så stor sannsynlighet for selv å tilhøre lavinnteksgruppen som voksen i 2008 (12 prosent), sammenlignet med jevnaldrene som ikke tilhørte en lavinntektshusholdning som barn i 1986 (6 prosent). Studier fra andre nordiske land viser mye av det samme. For eksempel viser en undersøkelse at finske barn som vokste opp i husholdninger med lavinntekt, hadde dobbelt så høy sannsynlighet for å oppleve lavinntekt også når de ble voksne (Airio, Moisio og Niemelä 2004).

Begrensninger i datagrunnlaget

Det datagrunnlaget vi har hatt tilgjengelig i denne lille studien, setter klare begrensninger i hvor detaljerte analyser som kan gjøres. Utvalget omfatter 2 167 barn som i noen sammenhenger blir for få når man skal studere ytterpunktene i inntektsfordelingen. Eksempelvis tillater ikke dataene å studere geografiske variasjoner i inntektsmobiliteten eller å skille på kjønn i kombinasjon med ulike kjennemerker ved deres oppveksthusholdning. Dataene tar også utgangspunkt i kun to årstall – 1986 og 2008.

Analysen bygger kun på karakteristika ved personens husholdning i disse to årene. Vi har ingen opplysninger om hvorvidt personen tilhører en husholdning med andre kjennetegn før eller etter disse to bestemte årene. Imidlertid vil det om noen år foreligge lengre longitudinelle datasett fra Statistisk sentralbyrås registerbaserte inntektsstatistikk. Dette vil muliggjøre mer detaljerte analyser av for eksempel inntektsmobilitet mellom generasjoner.

Referanser

- Airio, I., Moisio, P. og Niemelä, M. (2004): *Intergenerational Transmission of Poverty in Finland in the 1990s*, University of Turku, Department of Social Policy, Series C:13./2004.
- Corak, M. (2006): *Do Poor Children become Poor Adults? Lessons from a Cross Country Comparison of Generational Earnings Mobility*, IZA Discussion Paper, No. 1993, Bonn.
- Fløtten, T. (red.) (2009): *Barnefattigdom*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Lorentzen, T. og R. A. Nielsen (2009): *Går fattigdom i arv? i T. Fløtten (red.) Barnefattigdom*, Gyldendal Akademisk, Oslo.
- NOU (2009:10): *Fordelingsutvalget*. Norges offentlige utredninger, Oslo: Departementenes service-senter.
- Steffensen, K. og S. E. Ziade (2009): *Skoleresultater 2008. En kartlegging av karakterer i grunnskoler og videregående skoler i Norge*, Rapport 23, Statistisk sentralbyrå.

Halvparten av kvinnene er i jobb

Norske kvinner er i verdenstoppen når det gjelder deltakelse i arbeidslivet. For familieinnvandrede kvinner er andelen sysselsatte i gjennomsnitt 16 prosentpoeng lavere. Familieinnvandrede kvinner er en sammensatt gruppe, og sannsynligheten for å være i jobb avhenger av botid og landbakgrunn. Kvinner som innvandrer for å etablere familie med en person uten innvandrerbakgrunn, har nesten dobbelt så stor sjanse for å være sysselsatt, sammenliknet med kvinner som er familiegjeforent til en flyktning.

Kristian Rose Tronstad

Familieinnvandring

Familiegjeforening er gjenforening med ektefelle, foreldre, barn eller andre familiemedlemmer, hvor familierelasjonen oppsto før referansepersonen ble bosatt i Norge.

Familieetablering forstås som nytt ekteskap eller annen pardannelse der den ene parten ikke er bosatt i Norge (transnasjonal ekteskapsinngåelse), og der han eller hun kan få opphold på grunnlag av familieforholdet til sin bosatte ektefelle eller samboer.

Artikkelen bygger på Rapporter 23/2010, Statistisk sentralbyrå, *Familieinnvandring, kjønn og sysselsetting*, som ble publisert i mai 2010 (Aalandslid og Tronstad 2010).

Kristian Rose Tronstad er statsviter og forsker ved FAFO – Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning. (kristian.tronstad@fafo.no)

I Norge har familieinnvandring (se tekstboks) økt jevnt de siste 20 årene, og ser vi hele perioden under ett, utgjør familieinnvandring 40 prosent av innvandringen fra land utenom Norden (Aalandslid og Tronstad 2010). I Sverige utgjorde familieinnvandringen 50 prosent av all innvandring fra land utenom Norden i 2008, og andelen er økende (Johansson 2009). Danmark skiller seg fra Sverige og Norge på dette området ved at familieinnvandringen er på sterk retur. I løpet av få år er familieinnvandringen redusert fra 35 prosent til 15 prosent av årlig innvandring (Danmarks Statistikk). Nedgangen i Danmark må sees i sammenheng med den restriktive innvandringspolitikken som er ført der siden 2001.

Familieinnvandring utgjør mer en 40 prosent av all innvandring til OECD-land. Til sammenlikning utgjør arbeidsinnvandringen om lag 15 prosent. Til USA er hele 70 prosent av innvandringen familierelatert (OECD 2008).

Menn arbeidsinnvandrer – kvinner familieinnvandrer

Familieinnvandring utgjør en stor del av innvandringen til mange land, derfor er det overraskende hvor lite oppmerksomhet denne gruppen av innvandrere får, sammenliknet med for eksempel arbeidsinnvandrere og asylsøkere. En av grunnene til dette er trolig at de fleste familieinnvandrerne er kvinner, og at de i internasjonal migrasjon i mindre grad enn menn flytter som arbeidsinnvandrere (Zlotnik 1995:230).

Det at tre av fire familieinnvandrere er kvinner, opprettholder et tradisjonelt bilde av at mannen tar beslutningen om å migrere, mens innvandrerkvinnen er en som «følger med på lasset» (Lee 1966, Carling 2005). Selv om de fleste innvandrerkvinner kommer for å gjenforenes med familie eller etablere ny familie i Norge, er det betydelig «arbeidsinnvandring» også blant disse, i den forstand at mange av dem deltar i det norske arbeidsmarkedet.

Familieinnvandrede kvinner – hvem er de?

Familieinnvandrede kvinner er, som andre kvinner, svært forskjellige. Vi finner kvinnelige tyske leger i Østerdalen, den amerikanske oljefruen i Stavanger, den hjemmeværende pakistanske kusina i Oslo og den somaliske hjelpepleieren i Telemark. Det eneste disse familieinnvandrede kvinnene har til felles, er at de har innvandret til Norge, og at deres bosetting har vært relatert til familie.

Vi skiller her mellom familieinnvandring som er knyttet til *gjenforening* med familie hvor relasjonen oppsto forut for innvandring, eller *etablering* av en ny familierelasjon. Videre ser vi på *hvem* de familieinnvandrede kvinnene inn-

vandrer til. Denne personen omtales videre som referanseperson. Basert på disse kjennetegnene vil vi analysere fem ulike grupper av familieinnvandrede kvinner med ikke-nordisk bakgrunn og deres tilknytning til arbeidsmarkedet (se tekstboks).

Flest fra Polen

I perioden 1990-2008 har det kommet flest familieinnvandrere kvinner fra Polen, etterfulgt av Thailand og Irak. Mens familieinnvandrerne fra Polen i hovedsak har vært kvinner og barn som har blitt gjenforent med sine ekte-menn, har familieinnvandringen fra Thailand, Russland og Filippinene vært dominert av kvinner som gifter seg med menn uten innvandrerbakgrunn.

Familiegjenforening er mest vanlig

Fra Irak og Somalia kommer kvinner i hovedsak som familieinnvandrere til tidligere asylsøkere, mens fra Pakistan og Tyrkia er det familieinnvandring til arbeidsinnvandrere som kom på 1970-tallet, og deres etterkommere. Blant de ti største ikke-nordiske familieinnvandringslandene er det bare to EU-land: Polen og Tyskland. (Aalandslid og Tronstad 2010, Henriksen 2010b).

Siden 1990 har det vært en kraftig økning i antall familieinnvandrede kvinner som har kommet til Norge fra land utenfor Norden (se figur 1). Siden EU-utvidelsen i 2004 har familiegjenforening blitt en viktigere innvandringsgrunn enn familieetablering. Dette skyldes i all hovedsak polske kvinner som gjenforenes med arbeidsinnvandrede menn fra Polen. Nesten alle former for familieinnvandring har økt i perioden, men familiegjenforening til flyktninger har sunket siden toppen omkring årtusenskiftet.

Familieetablering mellom en innvandet kvinne og en norskfødt mann med innvandrerforeldre utgjør en liten gruppe av den samlede familieinnvandringen. Eksempler på dette er en mann oppvokst i Norge med pakistanske foreldre som gifter seg med en kvinne oppvokst i Pakistan. At slike ekteskap fortsatt utgjør en liten del av den totale familieinnvandringen, henger sammen med at norskfødte med innvandrerforeldre fremdeles er en ung gruppe hvor de fleste er under 18 år. Samtidig øker alderen for å gifte seg blant norskfødte med innvandrerforeldre fra Pakistan, Tyrkia og India (Henriksen 2010a).

Mange kvinner er i jobb

I 2008 var om lag 75 prosent av mennene og 69 prosent av kvinnene i aldersgruppen 15-74 år aktive i arbeidslivet her til lands. Norge er med dette et av landene i verden med høyest yrkesdeltakelse, og særlig er den kvinnelige yrkesdeltakelsen høy (OECD 2008). I absolutte tall utgjorde antallet yrkesaktive mer enn 2,5 millioner sysselsatte.

Familiegjenforente kvinner

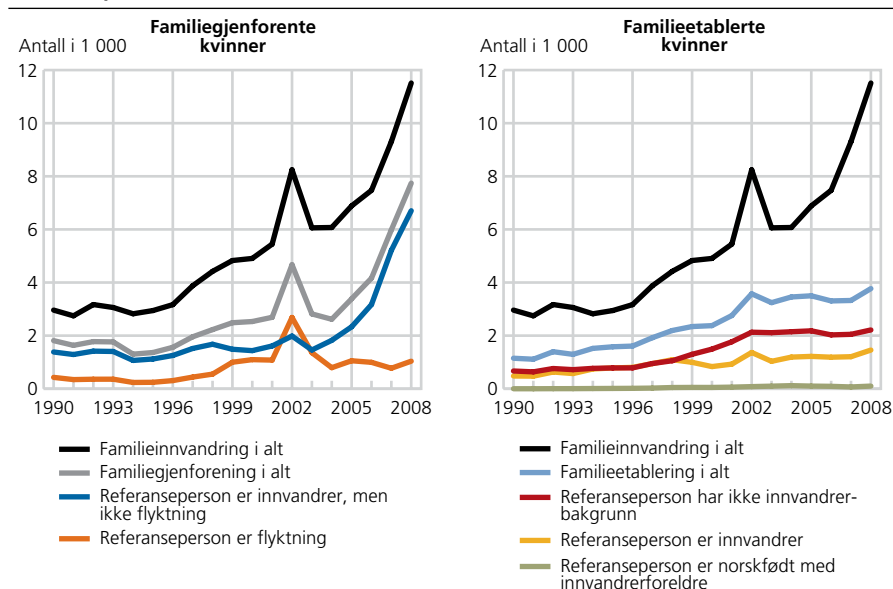
- referanseperson er innvanderer, men ikke flyktning
- referanseperson er flyktning

Familieetablerte kvinner

- referanseperson har ikke innvandrerbakgrunn
- referanseperson er innvanderer
- referanseperson er norskfødt med innvandrerforeldre

Figur 1. Ikke-nordiske familieinnvandrede kvinner, etter innvandringsår og relasjon til referanseperson. 1990-2008¹. Antall

¹ Data er basert på tillatelser innvilget av UDI. I 2002 behandlet UDI svært mange søknader for å redusere restanse på ubehandlede søknader. Toppen i familieinnvandring i 2002 er dermed «kunstig» høy. Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I 2008 utgjorde innvandrere i underkant av 250 000 sysselsatte, eller om lag ti prosent av arbeidsstyrken. Som andel av befolkningen i arbeidsdyktig alder er andelen sysselsatte likevel betydelig lavere blant innvandrere, og kjønnsforskjellen er større. Blant innvandrere er henholdsvis 69 prosent menn og 59 prosent kvinner sysselsatt.

I 2008 var i overkant av 150 000 av de ikke-nordiske innvandrerne sysselsatt, men som vi ser av tabell 1, varierer andelen med kjønn og innvandringsgrunn. Blant arbeidsinnvandrede kvinner er sysselsettingen hele 84 prosent, mens den for familieinnvandrede kvinner er om lag 30 prosentpoeng lavere, 53 prosent. Lavest yrkesdeltakelse har kvinner med flyktningbakgrunn, 49 prosent. Tabellen viser andel sysselsatte i aldersgruppen 15-74 år. Det er verdt å merke seg at det er relativt få eldre blant innvandrere og flere i arbeidsdyktig alder enn i befolkningen ellers. Differansen mellom de ulike innvandrergroppene og befolkningen ellers ville trolig vært enda litt større dersom aldersdefinisjonen hadde vært smalere.

Flest sysselsatte kvinner fra Filippinene ...

Blant de mer en 37 000 sysselsatte familieinnvandrede kvinnene har flest bakgrunn fra Thailand, Russland, Polen og Filippinene. De fire landgruppene utgjør i underkant av 13 000 sysselsatte, eller en tredjedel av alle familieinnvandrede kvinner i jobb.

Høyest andel sysselsatte har de med bakgrunn fra Filippinene, hvorav 70 prosent i alderen 15-74 år er i jobb. Dette er på nivå med kvinner i Norge uten innvandrerbakgrunn. Blant familieinnvandrede kvinner fra Polen er det bare 52 prosent som er sysselsatt. En årsak til den relativt lave yrkesdeltakelsen blant polske kvinner kan være at mange jobber som hushjelper og dermed ikke registreres som verken ansatt eller som selvstendig næringsdrivende (Friberg og Tyldum 2007). En annen årsak er kort botid. De fleste polske kvinnene har kommet i løpet av de siste to-tre årene, og det kan forventes at andelen sysselsatte vil øke med lengre botid.

... færrest fra Pakistan

Blant familieinnvandrede kvinner med pakistansk bakgrunn er 31 prosent sysselsatte (se tabell 2). Med tanke på at mange med pakistansk bakgrunn har

Tabell 1. Sysselsatte, etter innvandrerkategori, innvandringsgrunn og kjønn. 15-74 år. 4. kvartal 2008. Absolutte tall og prosent

	Absolutte tall			Prosent		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
Hele befolkningen	2 525 000	1 334 441	1 190 559	72	75	69
Innvandrere i alt	241 036	134 964	106 072	64	69	59
Herav ikke-nordiske innvandrere (innvandet 1990-2008)	155 771	88 333	67 438	63	69	56
Arbeidsinnvandrere	53 786	42 535	11 251	81	81	84
Familieinnvandrere	56 483	19 225	37 258	57	65	53
Flyktninger	36 473	23 351	13 122	55	60	49
Utdanning	9 029	3 222	5 807	55	59	53

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Sysselsatte familieinnvandrede kvinner, etter landbakgrunn. 15-74 år. 4. kvartal 2008. Antall og prosent

Landbakgrunn	Antall sysselsatte	Andel sysselsatte
I alt	37 258	53
Thailand	4 583	65
Russland	2 928	64
Polen	2 873	52
Filippinene	2 548	70
Tyrkia	1 043	46
Pakistan	1 042	31
Irak	1 418	35
Vietnam	1 514	61
Tyskland	1 459	66
Sri Lanka	1 416	58

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

bodd lenge i Norge, er deres yrkesdeltakelse svært lav sammenliknet med andre innvandrerkvinner. Noe av årsaken kan være at pakistanske innvandrere har en mer tradisjonell arbeidsdeling i husholdningen. De har lav utdanning, og få har yrkeserfaring fra hjemlandet. Mange oppgir at de behersker norsk dårlig (Kavli og Nadim 2009, Henriksen 2010a).

Sammenlikner vi sysselsettingen i Pakistan og i Norge, finner vi at andelen sysselsatte kvinner i Pakistan er om lag 15 prosent og dermed betydelig lavere enn for kvinner i Norge med pakistansk bakgrunn (Federal Bureau of Statistics 2008). Det kan være utfordrende å sammenlikne sysselsettingsandeler mellom ulike land med ulike arbeidsmarkeder, velferdsordninger og datagrunnlag. Sysselsettingstallene for kvinner i Pakistan indikerer likevel at den lave sysselsettingsandelen blant pakistanske kvinner ikke er et særnorsk fenomen.

Yrkesdeltakelsen blant familieinnvandrede tyrkiske kvinner i Norge er noe høyere (46 prosent) enn for de pakistanske. Kvinner med tyrkisk bakgrunn har, som mange av kvinnene med pakistansk bakgrunn, bodd lenge i Norge. Et annet fellestrekk er deres lave utdanning og dårlige norskkunnskaper. Om lag en av fem snakker dårlig / svært dårlig norsk (Henriksen 2010a). Sysselsettingen blant tyrkiske kvinner i Tyrkia er lavere enn for tyrkiske kvinner i Norge (ILO 2008).

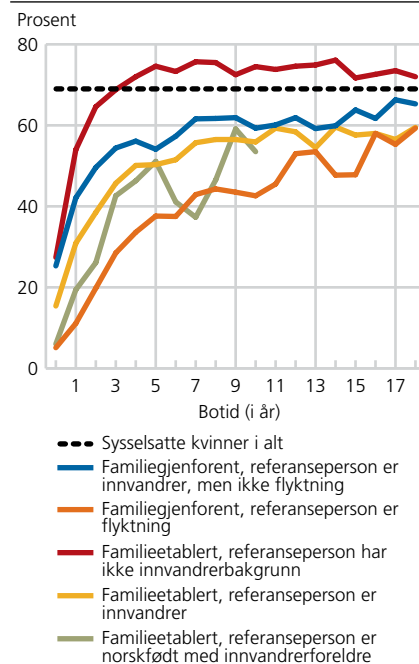
Familieinnvandrede kvinner fra Irak har også lav yrkesdeltakelse. Mange av de irakiske kvinnene har kommet i løpet av de siste fem-ti årene og er gjenforent til irakere med flyktningbakgrunn. Innvandrere med flyktningbakgrunn har den svakeste tilknytningen til arbeidslivet, og de som gjenforenes til en med flyktningbakgrunn, har trolig enda dårligere forutsetninger for å lykkes i arbeidslivet. Forutsetningene for irakiske familieinnvandrere er dermed annerledes enn for dem med pakistansk og tyrkisk bakgrunn.

Botid har stor betydning

I tillegg til innvandringsgrunn og landbakgrunn er botid også en viktig variabel for å forstå variasjon i yrkesdeltakelse. Figur 2 illustrerer andel sysselsatte 4. kvartal 2008 blant ikke-nordiske familieinnvandrede kvinner, etter botid og relasjon til referanseperson. Den stiplede linjen markerer sysselsettingsnivået for alle kvinner i Norge. For de fem ulike gruppene av familieinnvandrede kvinner ser vi at sysselsettingen er lav for alle nyankommende med under ett års botid. Det skjer imidlertid svært mye i yrkesdeltakelsen for alle de fem gruppene i løpet av de fem første årene etter bosetting.

For de kvinnene som har etablert familie med en referanseperson uten innvandrerbakgrunn, stiger andelen sysselsatte fra 27 til 75 prosent i løpet av de første fem årene de er bosatt (se figur 2). Også for de andre fire gruppene av familieinnvandrede kvinner øker sysselsettingsandelen sterkt de første fem årene. Men selv etter lang botid (15 år og lengre) er det ingen av dem som når opp til sysselsettingsnivået for kvinner i resten av befolkningen.

Figur 2. Andel sysselsatte ikke-nordiske familieinnvandrede kvinner, etter botid og relasjon til referanseperson. 15-74 år. 4. kvartal 2008. Prosent

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Logistisk regresjon

Logistisk regresjon er en multivariat analysemetode som benyttes for å studere den unike effekten av flere forklaringsvariabler på en avhengig variabel. Metoden er velegnet når den avhengige variabelen er dikotom, altså har to uavhengige verdier, og vi har flere mulige årsaksvariabler. I denne analysen ser vi på hvorvidt personene er tilknyttet arbeidslivet eller ikke ut fra alder, landbakgrunn, innvandringsgrunn og botid. For mer om logistisk regresjon, se for eksempel Ringdal (2001).

Tabell 3. **Logistisk regresjon, sannsynlighet for å være sysselsatt blant ikke-nordiske kvinner, familieinnvandret i perioden 1990-2008. 15-74 år. 4. kvartal 2008. Odds ratio**

Effekt	Punktestimat	95 prosent Wald	Konfidensintervall
Alder.			
Referansekategori: 15-24 år			
25-39 år	1,390	1,324	1,459
40-54 år	1,304	1,234	1,378
55-66 år	0,436	0,396	0,48
67-74 år	0,041	0,029	0,057
Landbakgrunn.			
Referansekategori: Somalia			
Polen	5,398	4,761	6,121
Thailand	4,701	4,152	5,323
Irak	1,945	1,726	2,192
Pakistan	1,288	1,127	1,47
Russland	5,205	4,577	5,918
USA	3,550	3,003	4,196
Tyskland	9,605	8,299	11,117
Tyrkia	2,392	2,088	2,741
Filippinene	5,638	4,928	6,451
Norden	6,904	3,651	13,056
Vest-Europa	4,359	3,795	5,007
EU10	5,833	5,103	6,668
Øst-Europa ellers	4,848	4,276	5,498
Nord-Amerika og Oseania	3,976	3,157	5,007
Sør- og Mellom-Amerika	4,254	3,745	4,832
Asia (utenom)	3,622	3,245	4,042
Afrika (utenom)	3,287	2,914	3,706
Innvandringsgrunn.			
Referansekategori: Familie-gjenforent – referanseperson er flyktning			
Familieetablert – referanseperson er norskfødt med innvandrerforeldre	1,366	1,158	1,611
Familieetablert – referanseperson har ikke innvandrerbakgrunn	1,941	1,810	2,082
Familieetablert – referanseperson er innvandrer	1,121	1,054	1,193
Familiegjenforent – referanseperson er innvandrer, men ikke flyktning	1,22	1,142	1,304
Botid.			
Referansekategori: under 2 år			
3-5 år	2,723	2,594	2,858
6-9 år	3,433	3,273	3,602
<10 år	4,213	4,018	4,417

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Den minste gruppen er innvandrede kvinner som har etablert familie med en norskfødt med innvandrerforeldre. I denne gruppen er referansepersonene som regel unge, og vi kan ikke si noe sikkert om de få som har mer enn ti år botid.

En årsak til at sysselsettingen er lav for familieinnvandrede kvinner de første årene etter innvandring, er trolig at mange har utsatt graviditet og familieliv til de er blitt gjenforent eller etablert med ny familie. I mange landgrupper er det vanlig å få barn i yngre alder – og å få flere barn (Lapppegård 2000, Hurlen Foss 2006). Selv om utgangspunktet og årsaken til innvandring for alle disse kvinnene er relatert til familie, så ønsker mange av dem likevel å ha jobb (Nadim og Tveit 2009). Yrkesdeltakelsen er lav umiddelbart etter innvandring, men med økende botid kommer mange seg likevel i jobb.

Hvilken faktor påvirker mest sjansen for å være i jobb?

Vi kan ved hjelp av en såkalt logistisk regresjon (se tekstboks) kontrollere for om landbakgrunn, ulike familieinnvandringsgrunner, botid, alder og relasjon til referanseperson henger sammen med hvorvidt familieinnvandrede kvinner er aktive på arbeidsmarkedet.

Vi ser at landbakgrunn har størst betydning (se tabell 3). Sammenlikner vi sannsynligheten for at en familieinnvandret somalisk kvinne er i jobb i forhold til kvinner fra andre land, finner vi at kvinner fra Tyskland, Polen, Thailand, Filippinene, Russland og EU10 har mellom fem og ti ganger så stor sjanse for å være sysselsatt. En pakistansk kvinne i Norge har bare litt større sannsynlighet for å være sysselsatt enn en somalisk kvinne. Et interessant funn er at familieinnvandrede kvinner med afrikansk bakgrunn (utenom somalisk) har mer enn tre ganger så stor sannsynlighet

for å være i jobb sammenliknet med somaliske kvinner når vi kontrollerer for alder, botid og innvandringsgrunn.

Kvinner som innvandrer for å etablere familie med en person uten innvandrerbakgrunn, har nesten dobbelt så stor sjanse for å være sysselsatt sammenliknet med kvinner som er familiegjenforent til en flyktning. For kvinner som er familiegjenforente til en innvandrer som *ikke* er flyktning, er sannsynligheten for å være i jobb høyere enn for de kvinnene som er gjenforent med en flyktning. Også kvinner som er familieinnvandret for å etablere familie til en norskfødt med innvandrerforeldre, har høyere sannsynlighet for å være i jobb enn de gjenforente til en med flyktningbakgrunn. Dette er ikke så overraskende funn, men forskjellen i jobbsannsynlighet opprettholdes når vi inkluderer alder, botid eller landsbakgrunn i analysen.

Norge har de siste årene hatt rekordhøy innvandring. Det innebærer at gruppen av innvandrere vi analyserer fra et år til et annet forandrer seg mye avhengig av hvorfra og hvorfor innvandrerne kommer. Botid er en viktig faktor for å forstå deltakelse i arbeidslivet. For de nyankommende er yrkesfrekvensen lav, men med økende botid kommer stadig flere i arbeid. Sammenhengen mellom yrkesdeltakelse og botid bekreftes når vi kontrollerer for landbakgrunn, innvandringsgrunn og alder.

En stille revolusjon

Mens mange land sliter med høy statsgjeld og verden er full av dårlige nyheter skjer det en stille revolusjon. Kvinner er i ferd å bli en majoritet blant de sysselsatte i en rekke land. Siden tusenårsskiftet har for eksempel seks av åtte millioner nye jobber i EU-området blitt besatt av kvinner (The Economist 2009). I 1972 var fire av ti kvinner i Norge sysselsatt, i dag er andelen nær syv av ti. Kvinner utgjør nær halvparten av alle som er i jobb i Norge, og andelen er økende. Med en aldrende befolkning vil alle samfunn måtte utnytte den kvinnelige arbeidskraften bedre, også den innvandrede.

Familieinnvandrede kvinner i Norge har varierende, men lavere, yrkesdeltakelse enn gjennomsnittet for norske kvinner. For enkelte grupper er likevel sysselsettingen høyere enn blant medsøstre i landene de har utvandret fra. Dette indikerer at det skjer en tilnærming i yrkesdeltakelse, ikke bare med økende botid i Norge, men også over landegrensler. For mange familieinnvandrede kvinner vil deltakelse i arbeidslivet, som for andre norske kvinner, innebære kontroll over egne økonomiske ressurser og eget liv.

Referanser

Carling, J. (2005): *Gender dimensions of international migration*, Global Migration Perspectives, no. 35, Global Commission on International Migration.

Danmarks Statistik (2010): *Indvandreres ind- og udvandring efter bevægelse, køn, opholdsgrundlag og statsborgerskab*, Danmarks Statistik, Statistikkbanken (lastet 31.3.2010).

Federal Bureau of Statistics (2008): *Labour Force Survey 2007 – 2008*, Government of Pakistan Statistics Division, Federal Bureau of Statistics, December, 2008.

Friberg, J.H. og G. Tyldum (2007): *Polonia i Oslo, En studie av arbeids- og levekår blant polakker i hovedstadsområdet*, Fafo-rapport 2007/27.

Hurlen Foss, A. (2006): «Fruktbarhet blant innvandrerkvinner», *Samfunnsspeilet* 4/2006, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, K. (2010a): *Levekår og kjønnsforskjeller blant innvandrere fra ti ulike land*, Rapporter 6/2010, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, K. (2010b): *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990-2008*, Rapporter 10/2010, Statistisk sentralbyrå.

ILO (2008): *Global Employment Trends for Women*, Geneva: ILO Publication.

Johansson, Linus (2009): «Familjeband vanlig orsak till innvandring», *Välfärd* nr. 4 2009, Statistiska centralbyrån.

Kavli, H.C. og M. Nadim (2009): *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*, Fafo-rapport 2009:39.

Lappegård, Trude (2000): *Mellom to kulturer – Fruktbarhetsmønster blant innvandrerkvinner i Norge*, Rapporter 25/2000, Statistisk sentralbyrå.

Lee, Everett S. (1966). 'Theory of Migration', *Demography*, Vol. 3, No. 1 (1966), s. 47-57, Population Association of America

Nadim, M. og M. Tveit (2009): *En fot innenfor? Integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann*, Fafo-rapport 2009:19.

OECD (2008): *Employment Outlook 2008*.

Ringdal, Kristen (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig metode og kvantitativ metode*, Fagbokforlaget, Bergen.

The Economist (2009): «Women in the workforce», December 30th, 2009.

Zlotnik, H. (1995): «The South-to-North migration of women», *International Migration Review*, 29(1):229-254: Center For Migration Studies of NewYork.

Aalandslid, V. og K.R. Tronstad (2010): *Familieinnvandring, kjønn og sysselsetting*, Rapporter 23/2010, Statistisk sentralbyrå.

Vi ferierer oftest i Norden

Om lag halvparten av oss er på ferie i løpet av sommermånedene juli og august, og turen går nesten like ofte til Sverige og Danmark som til reisemål i Norge. Kvinner og menn reiser omtrent like mye. De som bor i Oslo og Akershus, reiser mest, de som bor i Hedmark og Oppland, er mer hjemmekjære. Det er flest yngre som reiser på tur om sommeren. De eldre reiser helst på en annen tid av året.

Tom Granseth

Tabell 1. Antall feriereiser, etter hovedreisemål og hovedovernattingsmåte. 2004-2009. Antall i tusen

	I alt	Hovedovernattingsmåte	
		Kommersiell overnatting ¹	Privat overnatting
I alt	2 286	1 521	765
Norge	1 197	625	572
Utlandet i alt	1 090	896	194
Sverige	197	146	51
Danmark	193	163	30
Tyskland	37	29	8
Spania	115	96	19
Hellas	110	107	3
Italia	48	45	4
Storbritannia	37	29	8
Frankrike	59	48	11
Europa ellers	18	10	8
Andre land	275	224	51

¹ Overnatting mot betaling, som for eksempel på hotell, hytter og campingplasser.

Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tom Granseth er siviløkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for transport, reiseliv og IKT. (tom.granseth@ssb.no)

Om lag halvparten av Norges befolkning er på minst en lang feriereise (minst fire overnattinger) i løpet av sommeren. Dette viser Statistisk sentralbyrås reiseundersøkelse for perioden 2004-2009 (se tekstboks). I feriemånedene juli og august reiser vi på til sammen 2,3 millioner lange feriereiser i innland og utland, med 23,1 millioner overnattinger i alt. De av oss som reiser, har i gjennomsnitt 1,3 feriereiser hver og er borte fra hjemmet 13 døgn i snitt i løpet av sommeren.

Reiseundersøkelsen

Undersøkelsen omfatter nordmenns reiser med overnatting borte fra hjemmet, både feriereiser, private reiser og reiser i yrkessammenheng. Undersøkelsen gjennomføres hvert kvartal.

Reiseundersøkelsen er basert på et representativt utvalg på 2 000 nordmenn i aldersgruppen 16-79 år. Vi har slått sammen tredjekvartalsundersøkelsene (2004-2009). Etter denne sammenslåingen kan de seks sommerkvartalene ses på som ett kvartal med seks ganger så stort utvalg.

Etter sammenslåingen er bruttoutvalget på 12 000, og antall intervjuede personer er om lag 7 200. Dette gir en svarinnngang på 60 prosent. Av de som ble intervjuet, har 3 676 personer minst en lang feriereise i løpet av juli eller august.

Lang sommerferiereise er definert som feriereise med varighet på minst fire overnattinger og der avreisedato er i juli eller august. Mange har kortere reiser i løpet av sommeren, typisk weekendreiser. Disse reisene er ikke med i denne artikkelen.

Utenlandsturene går oftest til Sverige og Danmark ...

Nordmenn reiser noe mer innenlands enn utenlands i sommermånedene. Om lag 52 prosent av sommerreisene våre går til reisemål i Norge, og 48 prosent går til utlandet.

De unge, i større grad enn andre, velger utlandet som reisemål. Om lag 62 prosent av deres reiser går til utlandet. Eldre foretrekker, derimot, å reise i Norge. Hele 70 prosent av sommerferieturene deres går til reisemål i Norge. Av utenlandsreisene går de fleste til andre nordiske land. Årsakene til dette er ikke kartlagt i denne undersøkelsen, men en sannsynlig forklaring er at mange eldre ikke behersker fremmede språk på samme måte som yngre, og kvier seg for å reise til fremmedspråklige land.

Når vi reiser utenlands, reiser vi oftest til våre nærmeste naboland, Sverige og Danmark. Det er omtrent like vanlig med lange ferier i Sverige som i Danmark i sommermånedene (se tabell 1).

Spania og Hellas er også populære reisemål for nordmenn om sommeren, men også resten av året. Bare en av seks Spania-reiser foregår i juli eller august. Litt over en av fire reiser går til andre land i Europa samt land utenfor Europa.

... og vi overnatter på hotell og i hytter

Når vi reiser på sommerferie, velger vi i nesten to av tre tilfeller å leie oss inn på hotell, hytter eller campingplasser (kommersielt overnattingssted). Når vi reiser til utlandet på sommerferiereise, betaler vi for overnatting på fem av seks reiser. Vi overnatter også privat på en del utenlandsreiser. På reisene til Frankrike bor vi privat på 19 prosent av reisene. Tilsvarende tall for Spania er 17 prosent. Dette henger trolig sammen med at stadig flere nordmenn eier eller har tilgang til leiligheter/hus i utlandet. Særlig gjelder dette Frankrike og Spania.

På sommerferiereisene våre i Norge overnatter litt over halvparten på hotell, hytter eller campingplasser (se tekstboks). På reisene med privat overnatting er det ofte snakk om å reise til egne hytter eller sommersteder, eller besøke familie, venner og bekjente.

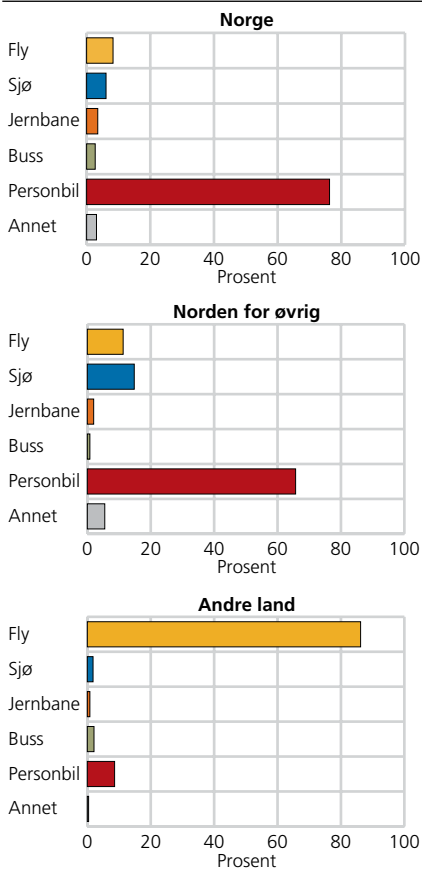
Overnattingsmåte

Om en intervjuet person har flere overnattingsmåter på en og samme tur, registreres kun overnattingsmåten med flest overnattinger på turen.

Kommersiell overnatting er overnatting mot betaling. Det vil si overnatting på hoteller, campingplasser, hytter i hyttegrend, vandrerhjem, turisthytter, leide rom ellers samt overnattinger i fritidsbåt i båthavn og overnatting på transportmidler som fly, ferger og tog.

Privat overnatting er overnatting som er gratis, det vil si lånte eller egne ferieboliger, hjemme hos slektninger og venner med videre.

Figur 1. Andel feriereiser, etter hovedreisemål og transportmåte. 2008-2009. Prosent

Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Bil i Norge, fly i utlandet

På sommerferieturene i Norge bruker vi bil på tre av fire reiser for å komme oss til bestemmelsesstedet (se figur 1). Når vi reiser til andre nordiske land, er bilen fortsatt den mest brukte transportmåten (to av tre reiser). Ikke overraskende er det slik at jo lenger vekk vi reiser, jo større er andelen som benytter fly. Til land utenfor Norden bruker vi fly på 86 prosent av reisene (se tekstboks).

Transportmåte

Opplysninger om bruk av transportmåte på ferieturen er innhentet for årene 2008 og 2009.

Vi skiller mellom transport i luft, sjø, jernbane, buss, personbil og annet. Sjøtransport omfatter båt, ferge eller fritidsbåt. Kategorien «annet» omfatter motorsykkel, moped, scooter, sykkel, til fots/på ski.

Flest yngre som reiser bort i sommermånedene

Tabell 2 viser at om lag 45 prosent av de i alderen 16-24 år var på lang feriereise i løpet av juli og august i undersøkelsesperioden. Denne gruppen har færrest sommerferiereiser per person, og de har færrest antall overnattinger både per person og per reise. Men forskjellene aldersgruppene imellom er små.

De som reiser hyppigst på feriereise om sommeren, er i alderen 25-44 år. Om lag 56 prosent av personene i denne aldersgruppen er på lang feriereise i løpet av juli og august (se tabell 2). Dette gjelder 34 prosent av de i alderen 65-79 år. Selv om det er mindre vanlig blant eldre å reise på denne årstiden, har de eldre som faktisk reiser, flere reiser per person og er borte fra hjemmet i flere døgn, sammenlignet med kvinner og menn i de andre aldersgruppene.

To av tre eldre reiser utenfor sommermånedene juli og august. De fleste er pensjonister og har dermed anledning til å reise ellers i året. Mange hoteller gir tilbud nettopp til pensjonister i perioder da hotellet har ledig kapasitet, et tilbud som trolig benyttes.

Tabell 2. Reising om sommeren, etter kjønn, alder og bosted. 2004-2009. Antall og prosent

	Antall innbyggere. 1 000	Andel av befolkningen med lang ferie reise. Prosent	Antall personer på reise. 1 000	Antall lange feriereiser i alt. 1 000	Hovedreisemål		Antall reiser per person
					Norge. 1 000	Utlandet. 1 000	
I alt	3 605	50	1 789	2 286	1 197	1 089	1,28
Kjønn							
Menn	1 819	48	876	1 093	545	548	1,25
Kvinner	1 786	51	913	1 194	652	542	1,31
Aldersgruppe							
16-24 år	551	45	250	308	118	190	1,23
25-44 år	1 344	56	746	945	487	458	1,27
45-64 år	1 224	51	627	801	430	371	1,28
65-79 år	485	34	165	232	162	71	1,41
Bostedsregion¹							
Oslo og Akershus	840	55	465	648	349	299	1,39
Hedmark og Oppland	283	45	127	162	92	70	1,28
Østlandet ellers	694	43	299	380	196	184	1,27
Agder og Rogaland	515	49	251	316	151	165	1,26
Vestlandet	611	53	324	385	193	192	1,19
Trøndelag	313	48	151	185	108	78	1,23
Nord-Norge	349	50	174	210	108	102	1,21

¹ Bostedsregion, se egen tekstboks.

Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Ingen store kjønnsforskjeller

Kvinner reiser noe mer på lange sommerferiereiser enn menn, 51 prosent, mot 48 prosent for menn. I tillegg har kvinner som faktisk reiser, flere reiser per person enn menn. I antall overnattinger per person har kvinner nesten 14 overnattinger i løpet av juli og august, mens menn har 13.

Noen er mer hjemmekjære enn andre

Det er visse regionale forskjeller i feriereiseaktiviteten. Vel 55 prosent av de som bor i hovedstadsregionen (Oslo og Akershus), er på lang feriereise i løpet av juli og august (se tabell 2).

De som bor i Oslo og Akershus, har også flest reiser per person (1,4) og har nest flest antall overnattinger borte fra hjemmet (se tabell 3), der bare nordlendinger har flere (se tekstboks).

Bostedsregion

Tallene er inndelt etter intervjuobjektets bostedsregion:

- Oslo og Akershus
- Hedmark og Oppland
- Østlandet ellers er Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark
- Agder og Rogaland er Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland
- Vestlandet er Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal
- Trøndelag er Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag
- Nord-Norge er Nordland, Troms og Finnmark

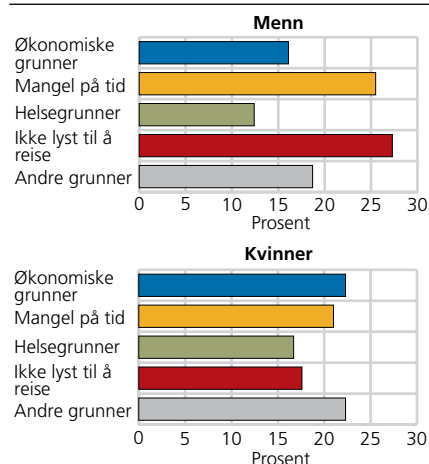
Tabell 3. Reisens varighet (overnattinger) og hovedreisemål, etter kjønn, alder og bosted på reisende. 2004-2009. Antall overnattinger per reise

	I alt	Hovedreisemål	
		Norge	Utlandet
I alt	10,5	9,7	11,3
Kjønn			
Menn	10,5	9,5	11,5
Kvinner	10,4	9,8	11,1
Aldersgruppe			
16-24 år	10,4	9,1	11,2
25-44 år	10,4	9,5	11,4
45-64 år	10,5	9,8	11,3
65-79 år	10,6	10,2	11,7
Bostedsregion¹			
Oslo og Akershus	11,2	10,5	12,0
Hedmark og Oppland	8,7	7,6	10,1
Østlandet ellers	9,6	9,2	10,0
Agder og Rogaland	10,7	9,9	11,4
Vestlandet	10,5	9,2	11,9
Trøndelag	9,7	9,5	10,0
Nord-Norge	11,3	10,3	12,4

¹ Bostedsregion, se egen tekstboks.

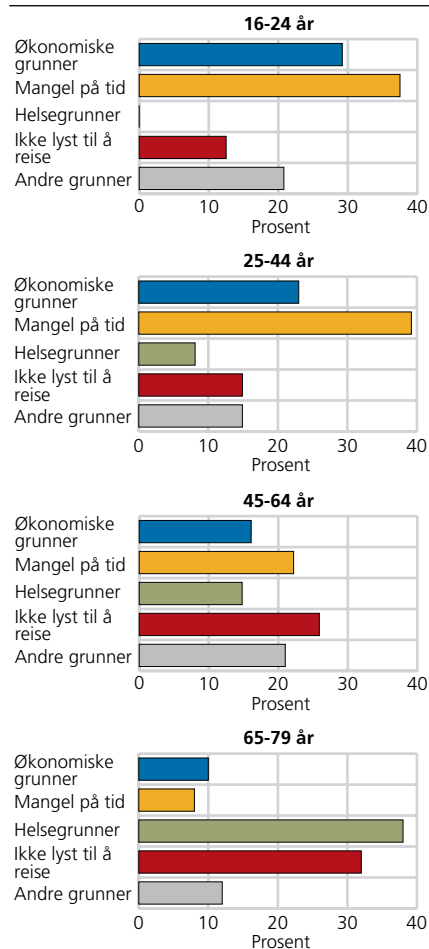
Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Grunner til ikke å reise på lang feriereise, etter kjønn på reisende. 2008-2009. Prosent**

Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Grunner til ikke å reise på lang feriereise, etter alder på reisende. 2008-2009. Prosent**

Kilde: Reiseundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Bosatte i Innlands-Norge (Hedmark og Oppland) reiser minst. Bare 45 prosent av de som bor der er på sommerferiereise hvert år, og hver reisende person er på 1,3 reiser i gjennomsnitt. Dette er også snittet for befolkningen i alt. Det kan virke som om de som bor i Innlands-Norge er de mest hjemmekjære. De har færrest antall reisedøgn eller overnattinger borte fra hjemmet (11,1) og har dessuten færrest antall overnattinger per reise (8,7).

Ikke alle reiser bort i ferien

Halvparten av oss tar fri om sommeren og reiser gjerne bort over lengre tid, men det er også mange som ikke reiser på noen lang ferietur. Ved å bruke reiseundersøkelsen (se tekstboks) kan vi se nærmere på hvem som velger å bli hjemme, og hvorfor. Den vanligste grunnen til ikke å reise på lang ferietur er mangel på tid. Nær en fjerdedel oppgir denne grunnen, og ytterligere en fjerdedel oppgir at de ikke har lyst til å reise.

I forbindelse med reiseundersøkelsene i 4. kvartal i 2008 og i 2009 ble intervju-personene stilt spørsmål om de hadde vært på lang feriereise i året som gikk. De som ikke hadde vært på slik feriereise, ble stilt et oppfølgingsspørsmål om årsaken. Spørsmålene gjaldt ikke bare lange feriereiser i sommermånedene, men gjaldt lange feriereiser hele året.

Mennene mangler tid og lyst, kvinnene tid og penger

Kvinner og menn har noe ulike grunner for ikke å reise på lang ferietur (se figur 2). Menn oppgir oftest at de mangler tid, eller ikke har lyst til å reise. I underkant av 27 prosent av mennene som ikke har vært på feriereise i de to siste årene, sier dette. 16 prosent oppgir økonomiske grunner som årsak.

Mangel på penger er hovedårsaken til at kvinner ikke reiser på ferie, 22 prosent oppgir dette. 21 prosent oppgir at de ikke har tid, og 18 prosent at de ikke har lyst.

Ungdommene har ikke penger, de eldre har ikke lyst

Økonomiske grunner og mangel på tid er ofte årsaken til at ungdommene blir hjemme (se figur 3). Nesten en av tre oppgir økonomi som grunn for ikke å reise på ferie, mens tilsvarende andel blant de eldre er en av ti.

Svært liten andel av de eldre oppgir mangel på tid som grunn for ikke å reise på ferie, men desto flere har helseproblemer som gjør at de velger å bli hjemme. Det er også en del som oppgir at de ikke har lyst til å reise. Nesten en av tre eldre oppgir dette, og det samme gjelder en av åtte blant ungdommene.

Mer kulturelle enn nordmenn flest

Oslo-folk har et bedre kulturtilbud sammenlignet med andre store byer og landet totalt, og dette er de flinke til å benytte seg av. Interessen er også størst her. Flere går på kino, teater, musikaler, revyer, kunstutstillinger og på opera blant dem som bor i hovedstaden, enn i andre store byer i Norge. Unntaket er folkebiblioteker og kulturfestivaler, hvor besøksandelen er lavere i Oslo.

Oslo-folk er de ivrigste brukerne av de fleste kulturtilbudene sammenlignet med kvinner og menn i befolkningen i alt og i andre store byer her til lands. Med andre store byer mener vi Bergen, Stavanger og Trondheim sett under ett, da tallene er for små til å se på hver by for seg. Folkebiblioteker og kulturfestivaler fenger i mindre grad folk i hovedstaden. Ser vi nærmere på ulike bydeler i Oslo, er opera og ballett mest populært i vest, og kulturfestivaler mest populært i øst. Dette viser tall fra kultur- og mediebruksundersøkelsene og Levekårsundersøkelsen 2007 (se tekstboks).

Tre av fire på kino i hovedstaden ...

Folk i hovedstaden har bedre tilgang til kino enn de som bor i andre store byer og i landet som helhet. I Oslo kan hele seks av ti reise mindre enn fem kilometer for å se film på det store lerretet, mot fire av ti i landet totalt. Dette er noe av forklaringen på at Oslo-folk i noe større grad går på kino sammenlignet

Odd Frank Vaage

Datakilder

Kultur- og mediebruksundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 9-79 år, om tilgang til og bruk av kultur- og massemedietilbud. Undersøkelsen om mediebruk gjennomføres hvert år. Undersøkelsen om kulturbruk gjennomføres hvert fjerde år.

Levekårsundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 16 år og eldre. De gjennomføres hvert år, men med ulike temaer. I 2007 var spørsmål om idretts-, friluftslivs- og kulturaktiviteter tatt med i undersøkelsen (Vaage 2009a).

Odd Frank Vaage er sosiolog og statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (odd.vaage@ssb.no)

Tabell 1. Andel som har vært på ulike kulturtilbud de siste tolv månedene blant dem som bor i Oslo, i andre store byer og i landet totalt. 1991-2008. Prosent

	1991	1994	1997	2000	2004	2008
Kino						
Landet totalt	58	61	60	65	68	70
Oslo	67	74	73	76	80	79
Andre store byer	65	73	72	74	77	81
Teater/musikal/revy						
Landet totalt	44	44	44	50	49	53
Oslo	53	56	49	57	57	60
Andre store byer	47	47	47	54	54	56
Opera/operette						
Landet totalt	5	5	6	6	5	7
Oslo	13	14	14	18	13	14
Andre store byer	9	6	9	5	3	6
Ballett- og danseforestillinger						
Landet totalt	8	9	8	11	12	13
Oslo	11	14	12	17	19	22
Andre store byer	9	10	10	12	9	12
Konserter						
Landet totalt	48	55	57	59	61	62
Oslo	46	61	61	61	64	65
Andre store byer	55	61	60	64	63	66
Utstillinger med billedkunst og kunsthåndverk						
Landet totalt	41	44	43	44	42	42
Oslo	50	51	54	57	51	52
Andre store byer	43	46	49	50	45	43
Museer						
Landet totalt	41	45	44	45	42	43
Oslo	57	57	52	60	54	58
Andre store byer	37	46	42	47	40	42
Folkebibliotek						
Landet totalt	49	51	52	52	54	51
Oslo	47	46	55	43	46	50
Andre store byer	49	57	55	58	56	57
Kulturfestivaler						
Landet totalt	27	32
Oslo	23	27
Andre store byer	36	37

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

med landet for øvrig. Men uansett hvor man bor i landet, et flertall har vært på kino de siste tolv månedene i 2008, henholdsvis 79 prosent i Oslo, 81 prosent i andre store byer og 70 prosent i landet totalt (se tabell 1). Kino er det mest brukte kulturtilbudet i Norge.

Samtidig er det ikke bare tilgangen som gjør at Oslo-folk går mer på kino. De er også mer *interessert* i å benke seg med popkorn og M sammen med andre urbane mennesker. Tabell 2 viser fordelingen blant dem som er meget interessert, og dem som ikke er interessert, i ulike kulturtilbud i 2008. 22 prosent av Oslo-borgerne oppga at de var meget interessert i å gå på kino i 2008. Det vil si 7 og 9 prosentpoeng høyere andel enn for de andre store byene sett under ett og for landet totalt.

... tre av fem på teater, musikal eller revy

Et viktig utgangspunkt for å bruke de ulike kulturtilbudene er at det er interesse for det. Som vist i tabell 2 er det blant Oslo-befolkningen flere som er meget interessert, og færre som ikke er interessert i å bruke museer, teater, kunstutstillinger, ballett og opera enn i andre store byer og i landet totalt. I det hele tatt finner vi tydelige tegn på at det er størst interesse for å oppleve scenekunst blant dem som bor i Oslo. Omtrent halvparten av befolkningen i Norge har vært på teater, musikal eller revy i løpet av de siste tolv månedene, det gjelder også for Stavanger, Bergen og Trondheim sett under ett. I Oslo gjaldt dette tre av fem.

Andelen som har vært på opera eller operette de siste tolv månedene er betydelig høyere blant dem som bor i Oslo, enn blant dem som bor i andre store byer og i landet totalt. Dette gjelder hele perioden fra 1991 til 2008. Operaen i Bjørvika, som stod ferdig i 2008, har ikke hatt noen nevneverdig betydning for Oslo-folks operabesøk enda ifølge kultur- og mediebruksundersøkelsen.

Konserter er like populært overalt

Konsertbesøk er like populært uansett hvor du bor i Norge, og det har i årene fra 1991 til 2008 vært liten forskjell i andelen som har vært på konsert de siste tolv månedene, mellom dem som bor i Oslo, sammenlignet med landet totalt. Avstanden til konsertlokalene er kortest for Oslo-boerne (se figur 1), men interessen er ikke noe større i hovedstaden, sammenlignet med resten av landet (tabell 2).

Da er det annerledes hvis vi ser på kunstutstillinger, hvor både avstanden til tilbudet og interessen er størst i Oslo. Over halvparten har her vært på en kunstutstilling de siste tolv månedene i 2008. I de andre byene sett under ett og i landet totalt var andelen noe i overkant av 40 prosent.

Sammenlignet med andre store byer og landet totalt er Oslos befolkning veldig interessert i å gå på museum. I perioden fra 1991 til 2008 har en betydelig større andel vært på museumsbesøk i hovedstaden sammenlignet med landet totalt (se figur 2).

Festivaler og folkebibliotek fenger mindre i Oslo

I motsetning til de fleste andre kulturtilbud besøker Oslos befolkning i mindre grad kulturfestivaler sammenlignet med landet totalt. Dette gjelder både i 2004 og i 2008, som er de to årene spørsmål om besøk på kulturfestival er stilt i kulturbruksundersøkelsene. Med kulturfestival mener vi her en festival eller festspill der programmet hovedsakelig består av musikk eller annen kunst og kultur. 27 prosent av dem som bor i Oslo, oppga at de hadde vært på kulturfestival i 2008. I andre store byer og i landet totalt var det henholdsvis 37 prosent og 32 prosent.

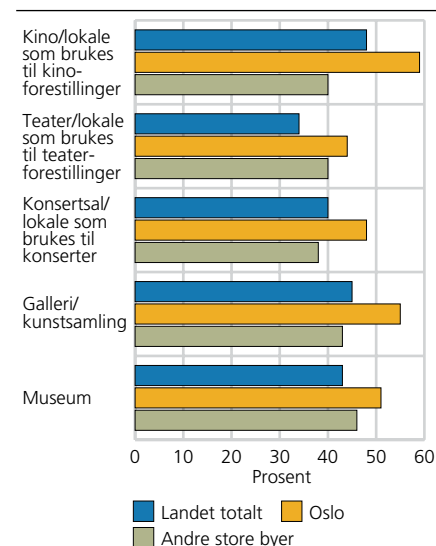
Andelen som bruker folkebibliotek i Oslo, har for perioden 1991-2008 vært på linje med gjennomsnittet for befolkningen i alt, eller noe under. I gjennomsnitt for 1991-2008 har 48 prosent av Oslo-folk besøkt folkebibliotekene, tilsvarende andeler for andre store byer og for landet totalt er henholdsvis 55 og 52 prosent. I 2008 oppga halvparten av Oslo-borgerne at de hadde vært på folkebibliotek. Det er omtrent som for hele befolkningen i alt, og 7 prosentpoeng mindre enn i andre store byer (se figur 3). Oslo ligger også relativt lavt når det gjelder antall besøk på folkebibliotek per år sammenlignet med landet totalt. Gjennom-

Tabell 2. Andel som er meget interessert og ikke interessert i å bruke ulike kulturtilbud, blant dem som bor i Oslo, andre store byer og landet totalt. 2008. 9-79 år. Prosent

	Meget interessert			Ikke interessert		
	Oslo	Andre store byer	Landet totalt	Oslo	Andre store byer	Landet totalt
Kino	22	15	13	11	12	18
Bibliotek	11	10	11	26	30	30
Museum	12	3	6	15	29	25
Teater	10	6	5	24	31	36
Kunstutstilling	15	6	7	25	36	36
Konsert	25	29	22	10	9	13
Ballett	5	2	2	58	75	71
Opera	6	3	3	53	69	68
Kulturfestival	12	17	14	21	15	22
Antall svar	203	244	1 975	203	244	1 975

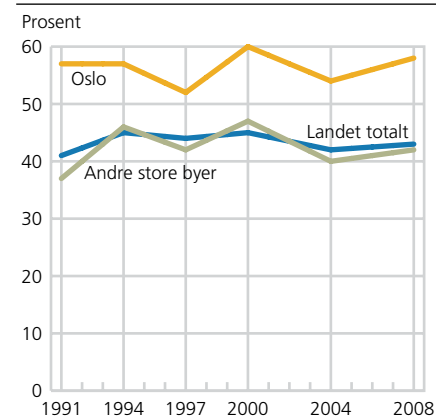
Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Andel som har under fem kilometer til nærmeste kulturtilbud av ulike typer, blant dem som er bosatt i Oslo, andre byer og landet totalt. 2008. 9-79 år. Prosent

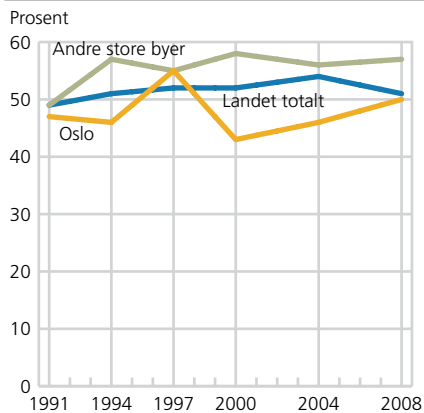
Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Andel som har vært på museum de siste tolv månedene, blant dem som bor i Oslo, andre store byer og i landet totalt. Alder 9-79 år. 1991-2008. Prosent

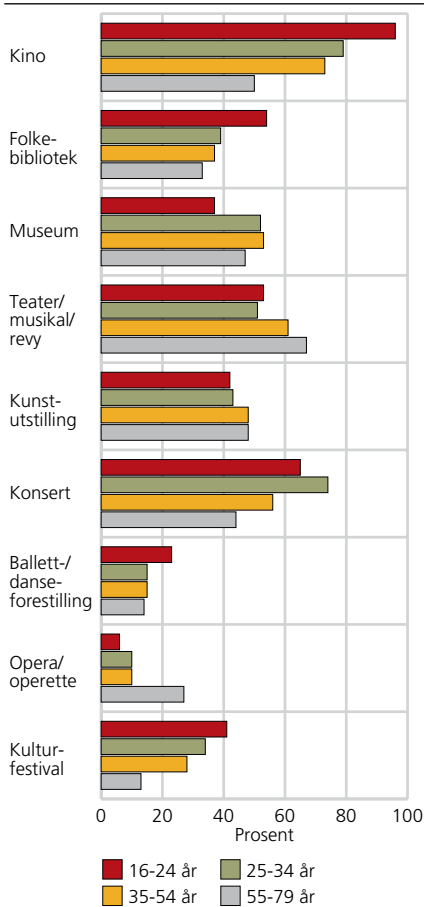
Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel som har vært på folkebibliotek de siste tolv månedene, blant dem som bor i Oslo, andre store byer og i landet totalt. Alder 9-79 år. 1991-2008. Prosent

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Andel Oslo-boere som har brukt ulike kulturtilbud de siste tolv månedene, etter alder. 16-79 år. 2007. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

snittlig antall besøk i perioden 1991-2008 er 4,3 ganger de siste tolv månedene. I andre store byer og i landet totalt, henholdsvis 5,4 og 5,8 ganger.

Kino mest for Oslos unge, operaen mest for de eldre

Tall fra Levekårsundersøkelsen 2007 viser at andelen som går på kino og på folkebibliotek i Oslo i løpet av et år, synker med økende alder (se figur 4). Slik er det også i landet totalt (Vaage 2009a). Det samme gjelder besøk på kulturfestivaler. Også for ballett-/danseforestillinger er det de unge, i alderen 16-24 år, som er mest aktive. Det er også unge og unge voksne (25-34 år) som i størst grad går på konserter. For teater/musikal/revy og opera/operette er det motsatt. Her der det Oslos godt voksne (55-79 år) som er de mest ivrige brukerne.

Kvinnene er ivrigst etter kultur

På samme måte som for landet totalt (Vaage 2009b) er det Oslos kvinner som i størst grad bruker kulturtilbudene. Mens 33 prosent av mennene har vært på folkebibliotek de siste tolv månedene, gjelder det 45 prosent av kvinnene. For besøk på teater/musikal/revy er forholdet 49 mot 68 prosent i kvinnenes favør. Unntaket er kino, konserter og kulturfestivaler, der andelen er noe høyere for menn.

Høyt utdannede bruker kulturtilbudene mest

I landet totalt er det et tydelig trekk at de med høy utdanning bruker kulturtilbudene mest (Vaage 2009b). Det samme gjelder for Oslos befolkning. Dette gjelder alle tilbudene unntatt besøk på kulturfestival (se figur 5). Her er besøksandelen per år nokså jevnt fordelt mellom utdanningsgruppene.

Flest på teater, ballett og opera i vest ...

Hittil har vi sett på i hvilken grad Oslo-befolkningen som helhet bruker ulike kulturtilbud. Det er likevel ikke nødvendigvis slik at kulturtilbudene brukes like mye i de ulike delene av byen. Utvalget i kultur- og mediebruksundersøkelsen er ikke stort nok til å se på de 15 bydelene i Oslo hver for seg. Vi har derfor slått sammen noen bydeler, slik at vi får det «klassiske» skillet mellom Oslo øst og Oslo vest (se tekstboks). Av sosioøkonomiske og demografiske grunner har vi valgt å plassere Nordstrand sammen med bydelene i Oslo vest (Aalandslid 2009). I tillegg har vi skilt ut Groruddalen samt Søndre Nordstrand som egen gruppe. Dette fordi disse bydelene har en større andel personer med innvandrerbakgrunn enn de andre bydelene.

Det er både likheter og forskjeller mellom de ulike bydelsgruppene i Oslo i bruk av kulturtilbud (se tabell 3). Det er liten forskjell mellom Oslo vest og Oslo øst i andelen som går på kino, folkebibliotek og konsert. En større andel av dem som bor i vest, går på museer, teater/musikal/revy, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling og opera/operette, sammenlignet med dem som bor i øst.

... flest på kulturfestival i øst

Et interessant trekk er at andelen som har vært på kulturfestival, er størst i de østlige bydelene. Men det er mindre vanlig at de som bor i Groruddalen/Søndre Nordstrand, har vært på kino, kunstutstilling, konsert, opera/operette og kulturfestival de siste tolv månedene sammenlignet med Oslo øst totalt. Til gjengjeld har groruddølene i noe større grad vært på folkebibliotek og teater/musikal/revy. Tallene er ikke statistisk sikre på grunn av få personer i utvalget, allikevel kan vi se at det ikke er systematisk lavere brukerandeler i denne delen av byen i forhold til andre bydeler.

Tabell 3. **Andel som har brukt ulike kulturtilbud de siste tolv månedene, blant befolkningen i alt, i Oslo og i ulike bydeler. 2008. 9-79 år. Prosent**

	Befolkningen i Norge i alt	Befolkningen i Oslo i alt	Oslo vest/ Nordstrand	Oslo øst i alt	Groruddalen/ Søndre Nordstrand
Kino	70	79	82	78	70
Folkebibliotek	51	50	49	51	58
Museum	43	58	64	54	50
Teater/musikal/revy	53	60	72	52	57
Kunstutstilling	42	52	59	48	42
Konsert	62	65	65	65	53
Ballett-/danseforestilling	13	22	34	13	13
Opera/operette	7	14	19	10	6
Kulturfestival	32	27	14	36	29

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Bydeler i Oslo

Oslo vest/Nordstrand består av St. Hanshaugen, Frogner, Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker, Nordstrand.

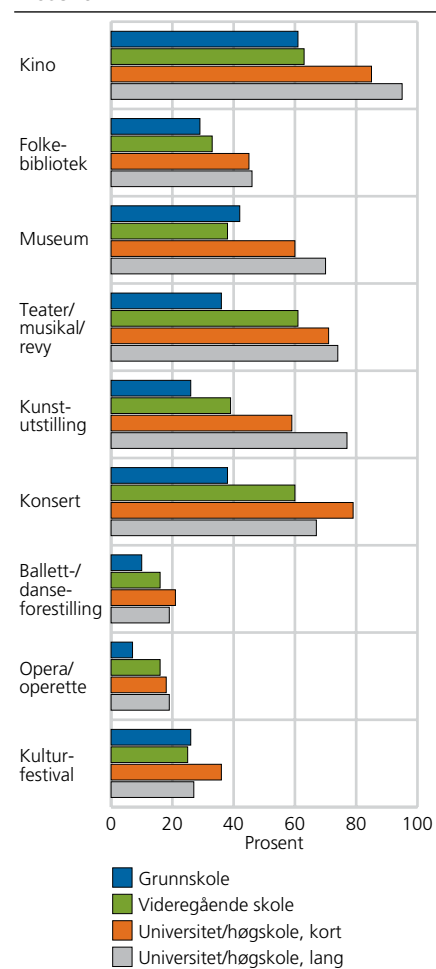
Oslo øst består av: Gamle Oslo, Grünerløkka, Sagene, Bjerke, Grorud, Stovner, Alna, Østtjøstøl og Søndre Nordstrand.

Groruddalen/Søndre Nordstrand er skilt ut av Oslo øst som en egen undergruppe, og består av: Bjerke, Grorud, Stovner, Alna og Søndre Nordstrand.

Tilbud, interesse og utdanning

Totalt sett er kulturbruken blant Oslos befolkning mer omfattende enn for landets befolkning som helhet, og dette har både sammenheng med at tilbudet er bedre, avstanden kortere og at det er større interesse for denne typen fritidsaktiviteter. Disse faktorene henger i betydelig grad sammen. De som bor i hovedstaden, har også en høyere gjennomsnittlig utdanning enn landsgjennomsnittet. Kulturbruksundersøkelsene har vist at det er en positiv sammenheng mellom utdanning og kulturbruk.

Figur 5. **Andel Oslo-boere som har brukt ulike kulturtilbud de siste tolv månedene, etter utdanning. Alder 16-79 år. 2007. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Vaage, Odd Frank (2009a): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktivitet*, Resultater fra levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007, Rapporter 2009/15. Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009b): *Norsk kulturbarometer 2008*, Statistiske analyser 107, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2010): *Oslo-befolkningens bruk av kulturtilbud*, Resultater fra kultur- og mediebruksundersøkelsene fra 1991 til 2008 og Levekårsundersøkelsen 2007, Rapporter 17/2010, Statistisk sentralbyrå.

Aalandslid, Vebjørn (2009): *Innvandrerers demografi og levekår i Groruddalen og Søndre Nordstrand*, Rapporter 2009/22, Statistisk sentralbyrå.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporten 2006/15 (med flere medforfattere). (anders.barstad@ssb.no)

Latterepidemier og eksemplets makt

Len deg rolig tilbake, ta et par dype åndedrag, og forestill deg følgende: Det er en solfylt fredag ettermiddag, og på en kafé inne på Oslo S, landets mangeårige kommunikasjonssentrum, forteller en mann en vits, en helt ny vits, til et par av sine venner. Virkningen er umiddelbar; latterbrølene gjaller under buegangene.

Effekten kan best sammenlignes med «Grevinnen og hovmesteren», ganget med ti. Tilhørerne knekker sammen. Latteren tiltrekker seg oppmerksomhet. Snart er store menneskemengder samlet, og innimellom latterhikstene får stadig flere tilhørere med seg den nye vitsen. Noen begynner å le fordi det er så mange andre som ler.

Fra Oslo S sprer latteren seg med epidemisk hurtighet, ikke minst når programlederne i radio og fjernsyn får sine anfall av latterkrampe. Neste dag begynner sykemeldingene å strømme inn, og sykehus og legekontorer fylles av mennesker med såre og brystne magemusklere og ribbein.

Etter en uke har landet gått helt i stå. Senere analyser utført av Statistisk sentralbyrå viser at for første gang i verdenshistorien har en vits ført til et målbart fall i bruttonasjonalproduktet.

Den afrikanske epidemien

Dette kunne naturligvis ikke ha skjedd. Eller kunne det? Tidligere ville jeg helt ha forsvoret muligheten, hvis det ikke var for at flere bøker jeg kom over omtalte en latterepidemi i Afrika, en epidemi som satte folk ut av spill i både uker og måneder. Lenge lurte jeg på om dette var en av de «urbane legendene», på lik linje med alligatorene i New Yorks kloakksystem. Spenningen var derfor til å ta og føle på da jeg ba en av de dyktige bibliotekarene i Statistisk sentralbyrå om å skaffe til veie artikkelen som ble omtalt i disse bøkene. Den ble publisert i «The Central African Journal of Medicine» på begynnelsen av 1960-tallet.

Så hva var historien? Ifølge forfatterne, etter alt å dømme to medisinerere (A. M. Rankin og P. J. Philip), startet det hele den 30. januar 1962. Denne dagen begynte tre av elevene på en misjonsdrevet skole for jenter, i en landsby i det nordvestlige Tanzania, å oppføre seg «unormalt». Atferden spredte seg raskt til andre elever på skolen. Det unormale besto i at elevene fikk plutselige, gjentatte anfall av latter og gråt. Anfallene kunne vare fra noen få minutter til flere timer. Mange av de angrepne var rastløse og ga uttrykk for angst, en redsel for at noen fulgte etter dem.

Etter om lag seks uker var flertallet av elevene rammet, og skolen ble stengt for en periode. Ti dager etter at skolen ble stengt, brøt latterepidemien ut i en annen landsby, og senere ble også gutteskoler i området tvunget til å stenge.

Alle som utviklet anfall, hadde nylig vært i kontakt med en annen person som var plaget av de samme anfallene. Tiden fra kontakten skjedde til anfallene kom («inkubasjonsperioden») varierte fra noen få timer til flere dager. «Sykdommen» spredte seg med andre ord gjennom sosial kontakt, akkurat som et influensavirus. Men til tross for grundige undersøkelser kunne ikke medisinerne finne noe biologisk grunnlag for det som skjedde. De konkluderte derfor med at anfallene sannsynligvis var en form for massehysteri, og en kulturelt bestemt sykdom.

Massehysteri, ikke latter

Etter å ha lest artikkelen følte jeg meg lurt. Ikke av forfatterne, som hadde gjort en utmerket jobb, men av alle dem som hadde referert til artikkelen uten å opplyse om essensen: at disse hendelsene handlet om massehysteri og ikke om humor eller smittsom latter. Hadde dette vært en «ekte» latterepidemi, ville det ikke ha vært noen inkubasjonsperiode, og angst for å bli forfulgt ville neppe vært blant symptomene.

I nyere forskningslitteratur omtales den afrikanske latterepidemien som et eksempel på «mass psychogenic illness» (MPI). Typiske kjennetegn ved MPI er at «sykdommen» sprer seg raskt, overføres gjennom sosial kontakt og i overveiende grad rammer jenter og skoleungdom. En vanlig antakelse er at utviklingen av MPI har sammenheng med stress. Symptomene blir en måte å unnsnippe en stressende livssituasjon på, samtidig som den «syke» får mye oppmerksomhet og omsorg.

Hvilke konkrete symptomer som utvikles, er kulturelt bestemt; noen symptomer har større aksept enn andre. Ett av de merkeligste eksemplene på symptomer som bare opptrer innenfor visse kultu-

relle sammenhenger, er Koro, som særlig rammer menn i asiatiske land. Dette syndromet innebærer en sterk angst for at penis skal forsvinne inn i kroppen og bli borte, og at dette vil føre til personens død. Epidemisk spredning av Koro har vært rapportert for land som Malaysia og Kina.

Nettverk ...

For å vende tilbake til scenarioet jeg skisserte innledningsvis, er det neppe noen fare for at fedrelandet, eller et lokalsamfunn, skal gå i stå på grunn av en uvanlig morsom vits. Heller ikke tilfellet med den afrikanske latterepidemien gir noe grunnlag for å tro det. Hendelsene i Tanzania er likevel interessante og viktige nok i sin egen rett. De viser hvor sosialt påvirkelige mennesker kan være, og hvordan atferd og følelsesmessige tilstander sprer seg gjennom sosiale nettverk.

I boka «Connected. The Surprising Power of Our Social Networks and How They Shape Our Lives» (2009), hevder de amerikanske forskerne Nicholas A. Christakis og James H. Fowler at spredningen av en rekke fenomener følger regelen om «tre ledd av innflytelse» (Three Degrees of Influence Rule). Vi blir påvirket av, og påvirker, våre venner, men også våre venners venner, og til og med våre venners venners venner.

... og lykke

Et av godene som ifølge Christakis og Fowler spres gjennom sosiale nettverk, er opplevelsen av lykke. En person har omtrent 15 prosent større sannsynlighet for å være lykkelig, hvis en person som han eller hun har direkte kontakt med (første ledds påvirkning), er lykkelig. Så avtar virkningen etter hvert som en beveger seg utover i nettverket. Lykken i tredje ledd, hvis en venn av en venn av en venn er lykkelig, øker sannsynligheten for egen lykke med 6 prosent. Fra og med fjerde ledd er det ikke lenger noen påviselig effekt.

Det skal sies at denne forskningen forutsetter at det er mulig å skille mel-

lom tre typer av forklaringer på hvorfor en gruppe mennesker, eksempelvis to venner, har samme lykkenivå: a) de har valgt å omgås, nettopp fordi de er like, b) de blir påvirket av et felles miljø, og c) de påvirker hverandre. Det er den sistnevnte forklaringen vi er ute etter her. Christakis og Fowler hevder at de har klart å skille mellom de tre forklaringsmekanismene, enkelte forskere har imidlertid satt spørsmålsteget ved dette.

Eksemplets makt

Christakis og Fowler refererer også til andre undersøkelser enn sine egne for å underbygge hypotesen om sosiale smitteeffekter og «tre ledd av innflytelse». Det er for eksempel vist at i nettverk blant oppfinnere sprer kreativiteten seg i tre ledd; det samme gjelder anbefalinger om gode tjenester, blant annet om hvordan en kan finne dyktige pianolærere.

Såkalt «prososial atferd», altså det å gjøre noe godt for andre, har også en sosial smitteeffekt. Ansatte i en stor bedrift ga mer til veldedige formål når de fikk kontor i nærheten av sjenerøse kolleger.

Stemmegivning er et annet eksempel. Personer som får en direkte oppfordring om å stemme, har større sannsynlighet enn andre for å stemme ved valg. Mer interessant er det at de som deler husholdning med personer som mottar en slik oppfordring, også øker sin tilbøyelighet til å avgi stemme.

Nettverksforskningen viser på den ene siden at mange fenomener best kan forstås som kollektive produkter, og i mindre grad som et resultat av omstendigheter som bare angår det enkelte individ. På den annen side viser den også hvilke muligheter enkeltindivider har til å øve innflytelse når forholdene ligger til rette for det. Nettopp fordi vi mangler oversikt over nettverksstrukturen, og ikke ser hvor langt vår egen påvirkning strekker seg, vil en slik innflytelse lett bli oversett.

Latterepidemier er høyst lokale og begrenser seg nok mest til personer som sitter rundt samme bord og deler sine historier. På andre områder av livet er det gode grunner til ikke å undervurdere eksemplets makt.

Inntekter og boligutgifter vokser i takt

En av fire norske husholdninger hadde høye boligutgifter i forhold til inntektene i 2008. Denne andelen har holdt seg nokså uendret de siste årene. Unge med lave inntekter har ofte høye utgifter i forhold til inntekten, eldre med lave inntekter er ikke utsatt i samme grad. Likevel er det de eldre som oftest synes at boligutgiftene er tyngende, mens de unge ser mer positivt på det. Sammenhengen mellom boligutgifter og inntekter plasserer norske husholdninger omtrent midt på treet sammenlignet med andre land i Europa.

Alle trenger en bolig, og de aller fleste må betale for å bo, enten det er som leietaker eller som eier. Hvor stor andel av inntekten husholdningene bruker til bolig, er et samspill mellom inntektsutviklingen, endringer i husleien og hvor mye man må betale i renter og avdrag.

Økte utgifter ...

Husleien har i gjennomsnitt økt med i underkant av 20 prosent fra 2001 til 2008, viser tall fra levekårsundersøkelsene (se tekstboks). Selv om boligprisene har steget kraftig i samme periode, med over 65 prosent (boligprisindeksen, Statistisk sentralbyrå), har ikke utgifter til renter og avdrag økt riktig så mye. Fra 2001 til 2008 har de økt med om lag 35 prosent i gjennomsnitt for eierne. Prisøkningen på bolig har mest å si for dem som har kjøpt i denne perioden. For de gjennomsnittlige boligutgiftene er kanskje svingninger i rentenivået enda viktigere. Renten var relativt høy i 2001, lå lavt i 2004 og 2005, før den igjen økte jevnt fram mot 2008.

... men også økte inntekter

De aller fleste norske husholdninger har opplevd en ganske kraftig inntektsvekst de siste årene. Fra 2000 til 2008 økte medianinntekten for norske husholdninger med 34 prosent. Medianinntekten er den inntekten som deler inntektsfordelingen i to like deler. Når boligutgiftene skal vurderes, er det interessant å se hvordan de står i forhold til inntektene. «Spiser» boligen stadig mer av inntektene, eller er det stikk motsatt, slik at det blir billigere å bo? Og er denne utviklingen lik for alle?

Både inntekter og boligutgifter varierer mellom ulike grupper i befolkningen. Vi skal først se på den generelle utviklingen, så ta for oss enkelte grupper som i utgangspunktet har lave inntekter. Hvilken belastning boligutgiftene faktisk utgjør, er ikke nødvendigvis helt objektivt målbart. For å gi et litt mer utfyllende bilde av hvordan boligutgiftene er for husholdningene, skal vi også se nærmere på hvordan de oppleves. Er de tyngende eller er de lette å bære? Til slutt skal vi se om nivået på boligkostnadene i Norge skiller seg fra det vi finner ellers i Europa.

Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper, 2002-2009

Artikkelen bygger på en årlig rapport om økonomi og levekår i ulike lavinntektsgrupper som utgis av Statistisk sentralbyrå. Rapporten dekker blant annet inntektsutvikling, inntekts sammensetning, økonomisk utsatthet, bolig og boligøkonomi og yrkestilknytning for en rekke grupper som i utgangspunktet har relativt lave inntekter. Siste utgave av rapporten kom i 2009 (Enes 2010).

Tor Morten Normann

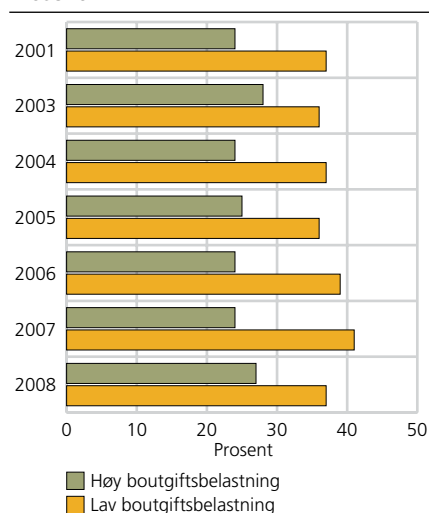
Levekårsundersøkelsene

Data om boligutgifter og inntekt er hentet fra Statistisk sentralbyrås årlige levekårsundersøkelser som gjennomføres med vekslende og repeterende tema. Disse er utvalgsundersøkelser der et tversnitt av befolkningen blir trukket ut til å delta. Tallene fra 2001 bygger på undersøkelsen med bolig og boforhold som hovedtema, der 3 250 personer i alderen 16 år og over ble intervjuet, se Vågane (2002) for dokumentasjon. Fra og med 2003 ble levekårsundersøkelsen samordnet med EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions), se tekstboks senere i artikkelen.

Tor Morten Normann er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Han jobber med analyser av levekårsundersøkelsene, og er fagansvarlig for EU-SILC. (tor.morten.normann@ssb.no)

Figur 1. Andel husholdninger med høy og lav boutgiftsbelastning, 2001-2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Svært stabilt for de fleste

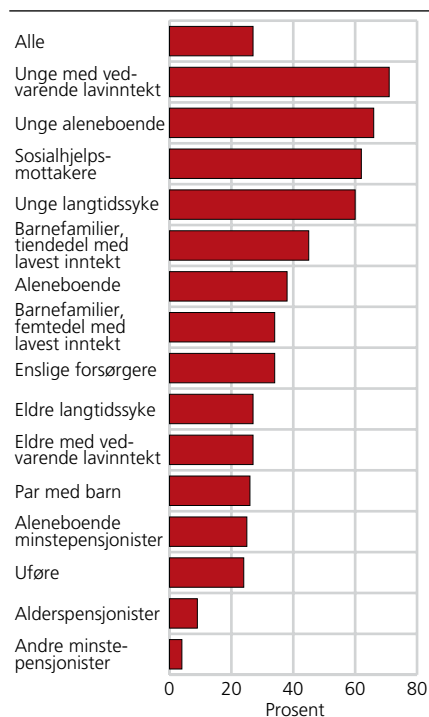
Ser vi på perioden 2001-2008, er det stabilitet i andelen med høy boutgiftsbelastning som preger bildet (se figur 1). Vi snakker om høy boutgiftsbelastning når boligutgiftene i en husholdning utgjør minst 25 prosent av inntekten (se tekstboks). Fra 2001 til 2008 gjelder dette en av fire husholdninger. Dette stemmer godt med at den relative økningen i medianinntekter og boligutgifter er nokså lik i samme periode. Endringer i både rentenivå og boligpriser ser altså ut til å ha lite å si for boutgiftsbelastningen totalt sett, sannsynligvis fordi inntektene har økt i takt med utgiftene. Det er også flere husholdninger som har lav belastning, enn det er som har høy belastning. Denne andelen er også ganske jevn, rundt en av tre husholdninger. Norske husholdninger ser altså ut til å avpasse forholdet mellom inntekter og boligutgifter i en grad som er veldig lik fra år til år.

Boutgiftsbelastning

Når vi regner boligutgifter i forhold til inntekt, summerer vi først utgiftene til husleie, renter og avdrag. Så ser vi denne summen i forhold til husholdningens samlede inntekt etter skatt, som gir et godt bilde av husholdningenes kjøpekraft. Dersom boligutgiftene utgjør minst 25 prosent av denne inntekten, sier vi at husholdningen har *høy* boutgiftsbelastning. Er andelen under 10 prosent er belastningen *lav*.

Husleie, renter og avdrag er imidlertid bare deler av den totale boligutgiften. Utgifter til for eksempel kommunale avgifter, oppvarming, elektrisitet, vedlikehold og forsikring er ikke regnet med.

Figur 2. Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning i ulike grupper. 2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008, Statistisk sentralbyrå.

Unge med lave inntekter har høye boligutgifter

I et marked der prisen på bolig, enten om du eier eller leier, i utgangspunktet er lik for alle, vil en anta at grupper med lave inntekter har høyere boutgiftsbelastning. Muligheten til å tilpasse utgiftene til inntektene ligger delvis i valget av standard på boligen. Det vil føre for langt å gå inn på standardforskjeller her, men vi kan nevne at grupper med lave inntekter (se tekstboks) har en tendens til å bo trangere enn det som er gjennomsnittet i befolkningen.

Dersom vi holder oss kun til boutgiftsbelastning, er det likevel noen grupper som peker seg klart ut i negativ retning (se figur 2). Felles for disse gruppene er at de stort sett består av unge personer. Den gruppen som i 2008 kom dårligst ut, var yngre personer med vedvarende lavinntekt. Her hadde hele sju av ti husholdninger høy boutgiftsbelastning. Også unge (under 35 år) som bor alene, sliter med høye boligutgifter. To av tre i denne gruppen bruker over en fjerdedel av inntekten på husleie, renter og avdrag.

Sosialhjelpsmottakere og yngre langtidssyke skiller seg også ut ved at om lag seks av ti husholdninger har høy belastning. Nå skal vi merke oss at disse gruppene ikke er gjensidig utelukkende, og at det er betydelig overlapp mellom dem. Blant sosialhjelpsmottakerne finner vi for eksempel mange unge aleneboende og mange med vedvarende lavinntekt. Også blant barnefamilier med de laveste inntektene, aleneboende generelt og enslige forsørgere finner vi over tre av ti husholdninger med høy boutgiftsbelastning.

Eldre med lave inntekter har lave utgifter

Alderspensjonister og minstepensjonister er eksempler på grupper som i gjennomsnitt har lave inntekter, men høy gjennomsnittsalder, og de har stort sett lavere boutgiftsbelastning enn gjennomsnittet i befolkningen (se figur 2). Spesielt minstepensjonistene har relativt lave inntekter, men boligutgiftene er

altså også tilsvarende lave. Dette har naturligvis sammenheng med tidspunkt for etablering på boligmarkedet og hvilke boligkarrierer de ulike husholdningene har hatt.

At alder er en avgjørende faktor, ser vi også hvis vi sammenligner yngre og eldre med vedvarende lavinntekt og yngre og eldre langtidssyke i 2008. Som tidligere vist hadde de unge her til dels svært høye andeler med høy belastning, mens de litt eldre (45 år og over) befinner seg på gjennomsnittet for alle husholdninger. Det samme gjelder for uførepensjonister. De har relativt høy gjennomsnittsalder og nokså lave inntekter, men boutgiftsbelastning som for alle husholdninger under ett.

Høye utgifter for yngre med vedvarende lavinntekt

Det totale bildet viste svært lite endring i andeler med høy eller lav boutgiftsbelastning fra 2001 til 2008. Spørsmålet er om dette også gjelder for undergrupper med lave inntekter. Først ser vi på gruppen som var mest utsatt i 2008, nemlig yngre med vedvarende lavinntekt. I 2008 hadde sju av ti husholdninger i denne gruppen høy boutgiftsbelastning, og bare en av ti husholdninger hadde lav belastning. Ser vi fem år bakover i tid fra 2008, altså til 2003, finner vi så å si de samme andelene (se figur 3). For årene i mellom er også resultatet veldig likt. Yngre med vedvarende lavinntekt har altså, i likhet med befolkningen ellers, hatt et veldig stabilt forhold mellom boligutgifter og inntekter.

For de unge med vedvarende lavinntekt er det først og fremst husleien som bidrar til boligutgiftene. Det er et betydelig innslag av studenter, og knapt en av tre husholdninger eide sin egen bolig i 2008. Mange er dermed ute på leiemarkedet og blir påvirket av endringer i husleiene. Vi husker at husleiene totalt sett hadde økt med litt under 20 prosent fra 2001 til 2008. For yngre med lavinntekt må vi ta utgangspunkt i 2003, men sammenligner vi husleiene fra den gang med husleiene i 2008, økte de i gjennomsnitt med 27 prosent.

For eierne i denne gruppen har utgiftene til renter og avdrag naturlig nok svingt noe i takt med rentenivået, men totalt sett har utgiftene økt med over 30 prosent fra 2003 til 2008. Når forholdet mellom inntekter og boligutgifter likevel har vært stabilt, skyldes dette at inntektene har økt i samme periode. Dette på tross av at studielån ikke er regnet som inntekt i denne sammenhengen.

Noe økt belastning for unge aleneboende ...

I 2008 hadde unge aleneboende nest høyest andel med høy boutgiftsbelastning, det vil si 66 prosent. Går vi noen år bakover i tid, ser vi at situasjonen har forverret seg noe for denne gruppen (se figur 3). I 2001 var andelen nede på 57 prosent, mens i perioden fra 2003 til 2005 lå den litt i overkant av 60 prosent. I 2007 kan vi se et lite hopp opp til 67 prosent, og dette har altså holdt seg til 2008.

Definisjon av grupper

Vedvarende lavinntekt: Personer i alderen 18-44 år (*unge*) eller 45 år og over (*eldre*) år som bor i en husholdning med gjennomsnittlig inntekt under 60 prosent av median de tre siste årene.

Unge aleneboende: Personer 16-34 år som bor alene.

Langtidssyke: Personer 16-44 (*unge*) eller 45-66 år (*eldre*) som mottar rehabiliterings- eller attføringspenger.

Sosialhjelpsmottakere: Personer 16 år og over som bor i en husholdning der en eller flere har mottatt sosialhjelp det siste året.

Enslige forsørgere: Ikke-gifte/samboende som bor sammen med egne barn/stebarn i alderen 0-17 år.

Barnefamilier med lav inntekt: Par med barn, samlet inntekt blant laveste tidel (1. desil) eller laveste femtedel (1. kvintil) av alle barnefamilier.

Alderspensjonister: Personer som mottar ordinær alderspensjon fra NAV.

Uførepensjonister: Personer som mottar uførestønning fra NAV.

Minstepensjonister: Mottar alders-, uføre- eller etterlattepensjon og har særtillegg fra NAV.

I likhet med yngre med vedvarende lavinntekt er dette en gruppe som domineres av leietakere. Andelen eiere i denne gruppen har variert noe de siste årene, men i 2008 var det 40 prosent av de unge aleneboende som eide sin egen bolig, og de aller fleste av disse hadde lån på boligen. Det betyr at utviklingen både i husleie og i renter og avdrag vil påvirke boligøkonomien for denne gruppen.

Unge aleneboende betaler naturlig nok noe mindre i husleie enn gjennomsnittet for alle husholdninger som leier fordi de bor i mindre boliger. Husleien for unge aleneboende har også økt noe mindre enn gjennomsnittet for perioden 2001-2008. Utgiftene til renter og avdrag har naturlig nok svingt en god del med renteutviklingen. De gjennomsnittlige utgiftene til renter og avdrag for unge aleneboende eiere var nokså like i 2001 og 2008 (i 2008-kroner), selv om rentenivået var noe høyere i 2001. I årene mellom bidro lavere renter til at de gjennomsnittlige utgiftene ble lavere også for denne gruppen.

En av de viktigste årsakene til at boligutgiftene utgjør en noe større belastning for unge aleneboende i 2008 enn i 2003, er sannsynligvis inntektsutviklingen for denne gruppen.

Aleneboende er overrepresentert når vi ser på husholdninger med lavinntekt under 60 prosent av medianen i ett enkelt år (EUs mål for fattigdomsrisiko), og spesielt gjelder dette de under 35 år. Og mens andelen med lavinntekt har minket noe blant aleneboende over 35 år de siste årene, har den faktisk økt for de yngste. Dette har naturligvis også sammenheng med at andelen studenter er svært høy blant unge aleneboende.

... og for sosialhjelpsmottakere

En tredje gruppe med høy boutgiftsbelastning er sosialhjelpsmottakerne. Disse er unge, tre av fire er under 45 år, og de har i utgangspunktet en anstrengt økonomisk situasjon. På minst ett tidspunkt i løpet av året har de hatt så store økonomiske vansker at de har hatt behov for sosialhjelp. Vi vet ikke i hvilken grad boligutgifter bidrar til dette, men blant sosialhjelpsmottakeren er det altså over seks av ti husholdninger som har høy belastning. Sammenligner vi 2003 med 2008, finner vi en økning i andelen med høy boutgiftsbelastning fra 48 til 62 prosent (se figur 3). Selv om dette er en forholdsvis liten gruppe, og resultatene dermed noe usikre, er trenden klar nok. Dette understrekes også av at andelen med lav boutgiftsbelastning har gått ned fra 17 prosent i 2003 til 9 prosent i 2008.

Det flere mulige faktorer som kan bidra til denne utviklingen. Bare en av tre sosialhjelpsmottakere eier sin egen bolig, så for de fleste er husleien viktig. I løpende kroner har årlig husleie økt med 8 500 kroner fra 2003 til 2008, omregnet til 2008-kroner tilsvarer det en økning på under 10 prosent, altså mindre enn den gjennomsnittlige økningen. Økningen i utgifter til renter og

avdrag har også vært mindre for sosialhjelpsmottakere enn for befolkningen for øvrig.

Årsakene til mer anstrengt boligøkonomi må dermed ligge andre steder. Det kan for eksempel skyldes at gruppen av sosialhjelpsmottakere har endret seg i løpet av disse årene, seleksjonen har blitt strengere, og det er en gruppe med større økonomiske problemer nå enn tidligere. Andelen med årlig lavinntekt i denne gruppen har økt betraktelig de siste årene, og det kan være årsaken til at boligutgiftene spiser større deler av inntekten.

Tyngst for barnefamilier med lavest inntekt

De aller fleste barnefamilier har god økonomi, men det er forskjeller mellom ulike familietyper. Hvis vi ser på den relative inntektsutviklingen, har andelen barnefamilier med årlig lavinntekt økt de siste årene, spesielt blant enslige forsørgere.

Sju av ti enslige forsørgere eier sin egen bolig, og de aller fleste av eierne har utgifter til boliglån. Dermed er utviklingen i rentenivået viktig. I perioden fra 2001 til 2008 har det vært store svingninger i utgiftene til renter og avdrag for denne gruppen. Enslige forsørgere som er leietakere, har dessuten hatt mindre vekst i husleieutgiftene enn gjennomsnittet. Omtrent en av tre enslige forsørgere hadde høy boutgiftsbelastning i 2008. Og selv om rentenivået har svingt noe, har andelen holdt seg stabil over noen år (se figur 4). Det kan imidlertid se ut til at det relativt høye rentenivået i 2003 bidro til en forverring, da nesten halvparten av de enslige forsørgerne hadde høy belastning.

Ser vi alle barnefamilier under ett og sorterer ut den tidelen og femtedelen med lavest inntekt (se tekstboks om grupper), finner vi at de fleste husholdninger eier sin egen bolig. Rundt sju av ti i den laveste tidelen, og åtte av ti i den laveste femtedelen. Åtte av ti er for øvrig det samme som blant alle husholdninger. Når så mange er eiere, har en husleieøkning på 25 prosent fra 2003 til 2008 liten effekt på boutgiftsbelastningen for barnefamilier med lav inntekt.

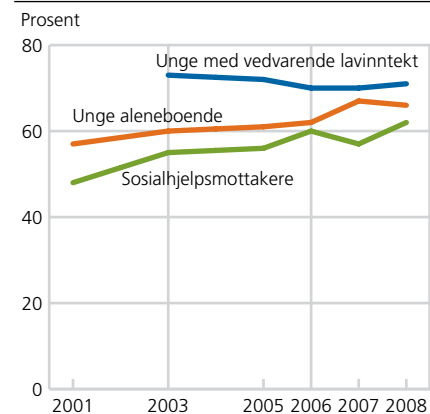
Renter og avdrag betyr mer, og for barnefamilier med lave inntekter økte utgiftene til renter og avdrag markant fra 2001 til 2003, noe som også slår ut i økt boutgiftsbelastning. Økningen fortsatte fram mot 2006 (se figur 4), og selv om andelen falt noe i 2007 som følge av lave renter, kom den ikke ned på nivået for 2001. I 2008 økte den litt igjen, og blant barnefamilier i tiendedelen med lavest inntekt hadde 45 prosent høy boutgiftsbelastning. I femtedelen med lavest inntekt er andelen med høy boutgiftsbelastning lik den for enslige forsørgere, 34 prosent.

Lite endring for pensjonister

Utviklingen i boutgiftsbelastningen for unge grupper har altså vært preget av stabilitet og delvis forverring de siste tjue årene. Hva så med de litt eldre som har relativt lave inntekter? Som nevnt har de lavere belastning, men har det blitt bedre eller verre? Svaret er: ingen av delene.

For minstepensjonistene går det et klart skille mellom de som bor alene, og de som ikke bor alene. Aleneboende minstepensjonister har generelt lave inntekter. Men dette er også en gruppe med nokså lave boligutgifter. Blant eierne er det få som har boliglån (en av ti), og det er også en god del av leierne som ikke betaler husleie (fire av ti). Det at husleien har økt en del for denne gruppen, påvirker derfor ikke den totale andelen med høy boutgiftsbelast-

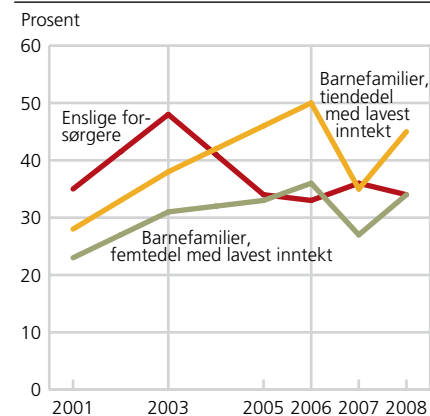
Figur 3. Høy boutgiftsbelastning for ulike grupper av unge. 2001-2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Høy boutgiftsbelastning for ulike typer barnefamilier. 2001-2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

ning nevneverdig. En av fire med høy belastning er omtrent på gjennomsnittet i befolkningen, og det har holdt seg relativt uendret fra 2003 til 2008 (se figur 5). Forklaringen ligger i at det har vært en relativt liten endring i både inntekter og utgifter. Nesten sju av ti aleneboende minstepensjonister hadde lav boutgiftsbelastning i 2008, i 2003 var andelen fem av ti.

Minstepensjonister som ikke bor alene, bor naturligvis ikke nødvendigvis sammen med en annen minstepensjonist, selv om det også forekommer. Totalt sett har de en bedre økonomisk situasjon. Inntektene er høyere og utgiftene til husleie, renter og avdrag er omtrent som for de aleneboende. Dermed var det bare 3 prosent som hadde høy boutgiftsbelastning i 2008, og denne andelen har vært tilsvarende lav de forutgående årene. Andelen med lav boutgiftsbelastning har holdt seg jevnt rundt tre av fire, og dette er bare litt over det vi finner for de aleneboende.

Hvis vi ser nærmere på uførepensjonistene, er dette en gruppe i stadig endring ved at nye kommer til, og andre går ut av gruppen, spesielt ved overgang til alderspensjon. Ser vi bort fra dette, og kun fokuserer på boligutgiftene, har disse økt mindre for uførepensjonistene enn for gjennomsnittet fra 2003 til 2008. Relativt sett har imidlertid uførepensjonistene hatt en noe svakere inntektsutvikling enn befolkningen totalt. Disse to forholdene ser ut til å oppveie hverandre når vi beregner boutgiftsbelastning. En av fire uførepensjonister har høy belastning, omtrent som befolkningen totalt. Fire av ti har lav belastning, også det ganske likt befolkningen totalt. Dette bildet har holdt seg stabilt i de fem årene vi ser på.

Opplevelsen kan ikke regnes i kroner

Stabilitet er hovedinntrykket når vi ser på forholdet mellom boligutgifter og inntekter for perioden 2001-2008, men unge aleneboende og sosialhjelpsmottakere, grupper som allerede er nokså utsatte, ser ut til å ha fått det litt strammere.

Men det objektive forholdet mellom boligutgifter og inntekter sier ikke noe om resten av husholdningens økonomi og hvordan boligutgiftene oppleves av de enkelte. Det er ikke nødvendigvis slik at boligutgiftene og den økonomiske situasjonen oppfattes som lett, selv om boutgiftsbelastningen er lav. I levekårsundersøkelsen er det også et spørsmål om i hvilken grad de samlede boligutgiftene er tyngende for husholdningens økonomi. Generelt er det en større andel som oppfatter boligutgiftene som svært eller noe tyngende, enn andelen som har høy boutgiftsbelastning. I gjennomsnitt er andelen 14 prosentpoeng høyere (se figur 6). Deler av dette kan forklares ved at de bes om å vurdere de totale boligutgiftene, da også utgifter som vi ikke har tatt med i beregningen av boutgiftsbelastning (se tekstboks).

En gruppe hvor boligutgiftene føles ekstra belastende, er blant barnefamilier, spesielt blant enslige forsørgere. Selv om boutgiftsbelastningen ikke er særlig over gjennomsnittet i befolkningen, sier hele sju av ti enslige forsørgere at boligutgiftene oppleves svært eller noe tyngende. Totalt i befolkningen sier fire av ti det samme. Dette indikerer at økonomien oppleves som trang, og at andre utgifter som strøm, avgifter, vedlikehold og så videre bidrar til en negativ vurdering av boligutgiftene. Barnefamilier har generelt et høyere forbruk på andre områder. Dette kan også bidra til at de har en mer negativ oppfatning av boligutgiftene enn hva forholdet mellom boligutgifter og inntekt skulle tilsi.

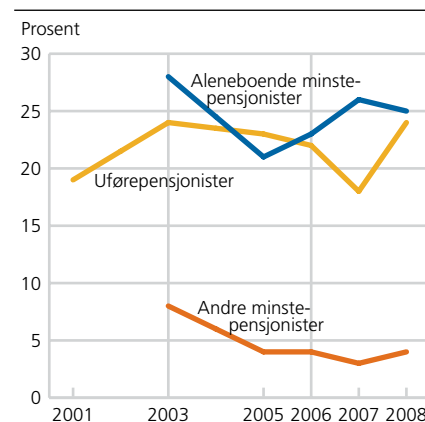
Tyngende for de litt eldre med lave inntekter ...

Tendensen til at boligutgifter vurderes som mer tyngende enn den objektive boutgiftsbelastningen skulle tilsi, finner vi også i grupper med høy gjennomsnittsalder og lave inntekter, blant annet blant minstepensjonister og uførepensjonister. Den største forskjellen mellom objektiv belastning og subjektiv vurdering finner vi blant langtidssyke 45-66 år. Her vurderer to av tre boligutgiftene som tyngende, og det er 39 prosentpoeng høyere enn andelen med høy boutgiftsbelastning. Selv om vi ikke kan forklare denne forskjellen, kan vi tenke oss at svekket helse og usikkerhet med hensyn til inntekt bidrar til at opplevelsen blir så negativ. Blant yngre langtidssyke finner vi ikke samme tendens. Selv om boutgiftsbelastningen her er vesentlig høyere, er det også stort samsvar mellom andeler med høy belastning og negativ oppfatning av boligutgiftene. Det ser vi også blant sosialhjelpsmottakere.

... ikke i samme grad for de unge

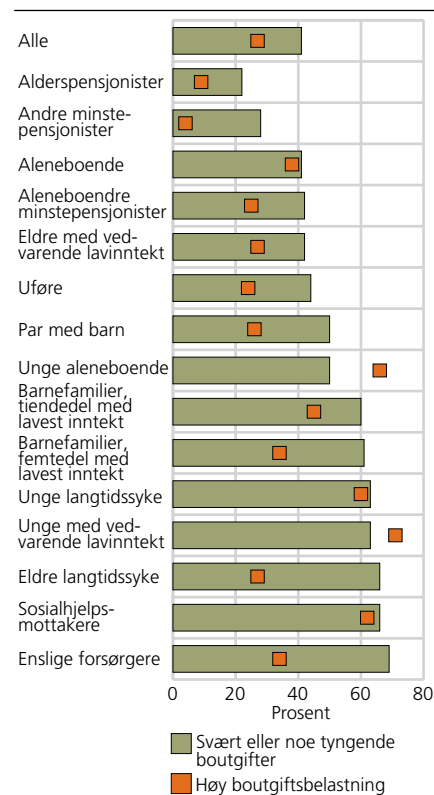
Bare i to grupper oppleves boligøkonomien som bedre enn hva den objektivt målte belastningen skulle tilsi, og det er i de to gruppene med høyest boutgiftsbelastning: yngre med vedvarende lavinntekt og unge aleneboende. Her er andelen som vurderer utgiftene som svært eller noe tyngende, lavere enn andelen med høy boutgiftsbelastning. Deler av forklaringen kan være innslaget av studenter, spesielt blant yngre med lavinntekt, og kan forklares med måten inntekt er definert og målt på her. Vi kan forvente at studentene regner studielån som del av sitt disponible beløp og tar dette med i vurderingen av hvilken belastning boligutgifter utgjør. Studielån er ikke regnet som en del av inntekten. Yngre med lavinntekt og unge aleneboende er også de gruppene som oftest mottar private overføringer, noe som heller ikke er regnet med i inntekten.

Figur 5. Høy boutgiftsbelastning for ulike grupper av pensjonister. 2001-2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Andel med høy boutgiftsbelastning og svært eller noe tyngende boligutgifter i ulike grupper. 2008. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008, Statistisk sentralbyrå.

Høyest belastning i Nederland og Danmark

Til slutt skal vi heve blikket litt og se hvordan boligutgiftene i norske husholdninger er i forhold til andre land i Europa. Disse tallene baserer seg på den europeiske levekårsundersøkelsen EU-SILC 2006 (se tekstboks), og her er også andre boligutgifter som offentlige avgifter, elektrisitet og gass, vedlikehold med videre inkludert, slik at dette skal representere den totale utgiften til bolig (Normann, Rønning og Nørgaard 2009). Vi kan også merke oss at det kun er renter på boliglån som er med, ikke avdrag, siden dette kan regnes som sparing. Her er husholdninger som bruker fra 25 til 49 prosent av sin disponible inntekt til bolig, definert med høy boligutgiftsbelastning. Husholdninger som bruker 50 prosent eller mer, har svært høy belastning.

Levekårsundersøkelsen EU-SILC

Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) er en årlig europeisk utvalgsundersøkelse om inntekt og levekår. Undersøkelsen er samordnet av EUs statistikkorgan Eurostat. I Norge har undersøkelsen et bruttoutvalg på om lag 8 900 personer i alderen 16 år og over, bosatt i Norge utenfor institusjon. Undersøkelsen gir opplysninger om økonomi, boforhold og boligøkonomi, opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning. For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Andersen mfl. (2006) eller Eurostat (2008).

Regnet på denne måten har 29 prosent av norske husholdninger høy eller svært høy boutgiftsbelastning. I europeisk sammenheng er det omtrent midt på treet (se figur 7). Nederland kommer dårligst ut på denne indikatoren med 65 prosent, men også i Danmark har 60 prosent av husholdningene høy belastning regnet på denne måten. Av våre naboland ligger også Sverige (35 prosent) og Island (33 prosent) noe over Norge, mens i Finland er det en mindre andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning (25 prosent). Totalt i Europa har husholdninger i Luxembourg, Spania, Portugal og Irland lavest belastning, under 20 prosent i alle disse landene.

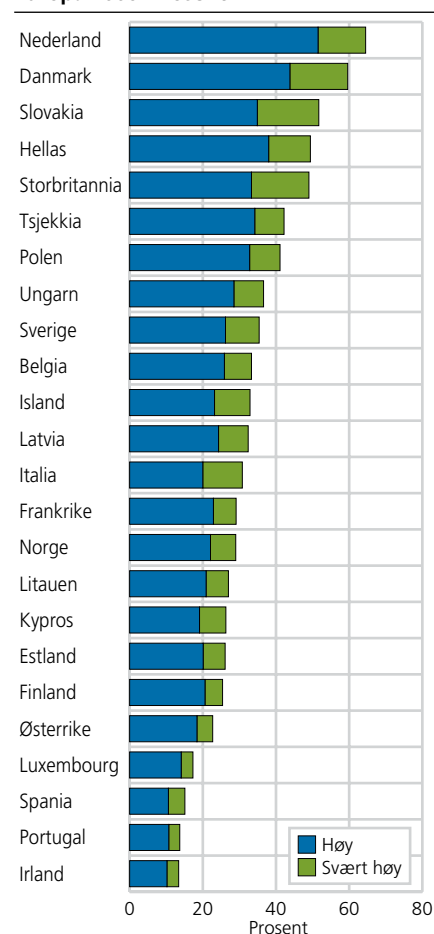
Opplevelsen nyanserer bildet

Vi har tidligere nevnt at et objektivt mål ikke nødvendigvis gir det hele og fulle bildet. Den subjektive oppfatningen kan bidra til flere nyanser. Fokuserer vi på våre naboland i Norden, finner vi at danske husholdninger, som objektivt sett har den høyeste boutgiftsbelastningen, likevel har den mest positive vurderingen av hvilken byrde boligutgiftene utgjør. Motsatt har finske husholdninger den objektivt laveste boutgiftsbelastningen, men den mest negative vurderingen av byrde.

Det er likevel klar sammenheng mellom de objektive og de subjektive målene. Økende boutgiftsbelastning fører til økt egenvurdert byrde i alle nordiske land. Men bare fire av ti danske husholdninger med svært høy boutgiftsbelastning oppfatter boligutgiftene som tyngende. Til sammenligning ser vi at seks av ti finske husholdninger med lav boutgiftsbelastning oppfatter boligutgiftene som tyngende. Det subjektive målet gir dermed helt andre forskjeller mellom land enn det objektive målet skulle tilsi, uten at vi har noen gode forklaringer på hva dette kan skyldes.

Figur 7. **Andel husholdninger med høy eller svært høy boutgiftsbelastning. Europa 2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2006, Eurostat.

Referanser

Andersen, Arne, Tor M Normann og Elisabeth Ugreninov (2006): *Intermediate Quality Report EU-SILC 2004. Norway*, Documents 2006/13, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2008): Description of SILC user database variables: cross sectional and longitudinal. Version 2006.1 from 01-02-08. European Commission, Eurostat, Directorate F, Unit F-3.

Normann, Tor Morten, Elisabeth Rønning og Elisabeth Nørgaard (2009): *Utfordringer for den nordiske velferdsstaten – sammenlignbare indikatorer*, NO-SOCO Nordisk Sosialstatistisk Komité 41:2009.

Statistisk sentralbyrå (20. april 2010): «Boligprisene opp 3,4 prosent» (<http://www.ssb.no/bygg/boeiendom.shtml>).

Vågane, Liva (2002): Samordnet tverrsnittundersøkelse 2001 – Tverrsnittundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2002/56, Statistisk sentralbyrå.

Enes, Anette Walstad red. (2010): *Økonomi og levkår for ulike lavinntektsgrupper 2009*, Rapport 3/2010, Statistisk sentralbyrå.

Jan Erik Kristiansen

Jan Erik Kristiansen er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen. Han har lang erfaring i å presentere statistikk på en brukervennlig måte og har holdt en rekke kurs i statistikkforståelse og bruk av statistikk.

Han utga i 2007 boken «Tall kan temmes!» (U-forlaget), som delvis danner grunnlaget for denne spalten.

(jan.erik.kristiansen@ssb.no)

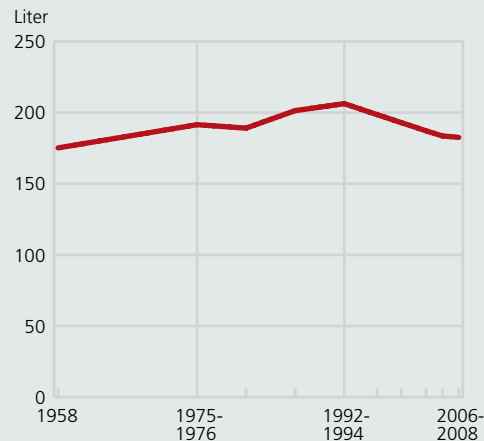
Når tallene har noe å skjule

Tallene lyver ikke, men de kan av og til skjule sannheten. Ikke sjelden finner vi bare små eller ingen endringer eller forskjeller når vi studerer utviklingen av et fenomen over tid eller sammenlikner ulike grupper. Men dette er ofte bare tilsynelatende. Om vi går «bak» totaltallene eller gjennomsnittet, finner vi ofte store endringer eller forskjeller. Helheten varierer mindre enn delene.

Endrede drikkevaner

Ser vi på forbruket av alkoholfrie drikkevarer som melk, brus, mineralvann og juice, har dette vært nokså konstant siden 1958. Det økte noe i begynnelsen av perioden, men har siden sunket til nesten samme nivå (se figur 1).

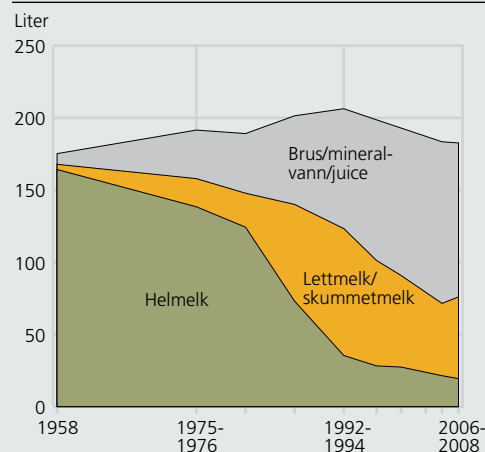
Figur 1. Samlet forbruk av melk og mineralvann. 1958-2008. Liter per person

Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Under denne tilsynelatende stabiliteten skjuler det seg imidlertid store endringer i våre drikkevaner. Dette blir tydelig når vi fordeler det samlede forbruket på ulike typer drikkevarer. Melkeforbruket er redusert – fra nesten 170 liter per person til knappe 80. Og mens vi tidligere for det meste drakk H-melk, er det nå lettmeik og skummet melk som dominerer (se figur 2).

Figur 2. Forbruk av melk og mineralvann. 1958-2008. Liter per person

Kilde: Forbruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

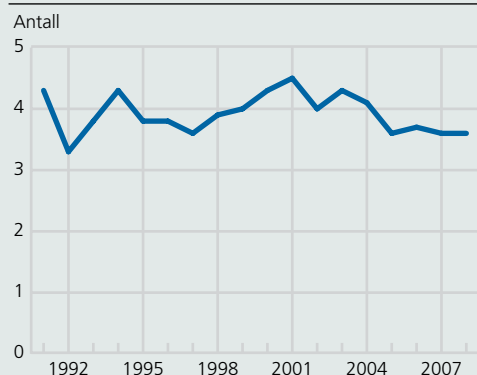
Til gjengjeld er konsumet av alkoholfrie drikkevarer (mineralvann, juice og brus) mangedoblet siden 1958, og vi drikker i gjennomsnitt 106 liter per år. Denne økningen tilsvarer omtrent nedgangen i melkeforbruket.

Stabilt kinobesøk, men ...

Siden begynnelsen av 1990-tallet har antallet kinobesøk per person vært relativt stabilt og har ligget på rundt fire kinobesøk per person per år (se figur 3).

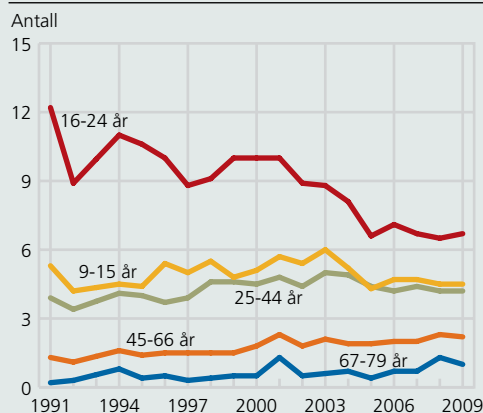
Figur 3. **Antall kinobesøk per person. 1991-2009**

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Men om vi ser på ulike aldersgrupper, finner vi at utviklingen har vært svært forskjellig. I aldersgruppen 16-24 år, som er de ivrigste kinogjengerne, er kinobesøket nesten halvert i løpet av perioden. For de aller yngste er tallene stabile, og for de øvrige aldersgruppene er kinobesøket økende, særlig for de aller eldste (se figur 4).

Figur 4. **Antall kinobesøk per person i ulike aldersgrupper. 1991-2009**

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Vi kan altså si at det som framstår som en tilsynelatende stabil utvikling, viser ofte en annen tendens når vi tar med en tredje variabel, slik som kjønn, alder eller bosted.

Og omvendt: Forskjeller blir ofte borte eller endret når vi tar andre variabler med i analysen. Vi har tidligere sett hvordan summariske (enkle) rater kan være

bedrageriske og skjule store forskjeller, for eksempel mellom land eller mellom menn og kvinner, på grunn av forskjeller i alderstrukturen. Her skal vi se på noen flere eksempler.

Simpsons paradoks

Berkeley universitet i California ble i 1973 beskyldt for å diskriminere kvinnelige søkere ved opptak, fordi en langt større andel menn enn kvinner ble opptatt som studenter.

La oss for enkelthets skyld si at dette universitetet har 700 mannlige søkere og 500 kvinnelige. Av mennene blir 70 prosent tatt opp, mens bare 56 prosent av kvinnene. Altså en langt større andel menn (se tabell 1).

Tabell 1. **Eksempel: søkere og opptak ved et universitet**

	Søkere	Opptak	Andel opptatt
I alt	1 200	770	64
Menn	700	490	70
Kvinner	500	280	56

Jus

I alt	400	110	28
Menn	100	10	10
Kvinner	300	100	33

Sosiologi

I alt	800	660	83
Menn	600	480	80
Kvinner	200	180	90

La oss også for enkelthets skyld anta at universitetet bare har to institutter: sosiologisk og juridisk institutt. Kvinnene søker seg i større grad enn menn til juridisk fakultet, som har færre studie plasser og en lavere andel opptatte studenter. Når vi derfor beregner opptaket for menn og kvinner separat for de to studieretningene, finner vi at kvinner oftere enn menn blir opptatt ved begge fakultetene.

Dette er et eksempel på et mer generelt fenomen, som går under navnet «Simpsons paradoks», og som innebærer at en

sammenheng eller forskjell ofte forsvinner eller reverseres når flere grupper slås sammen (aggregeres). Eller motsatt: at en forskjell først kommer til syne når vi studerer ulike undergrupper.

Menn fullfører oftere?

Statistikk over fullførte utdanninger i videregående opplæring og annen videregående utdanning viser for skoleåret 2008/09 at det var en litt større andel menn enn kvinner som fullførte slik utdanning (se tabell 2).

Tabell 2. **Andel fullførte videregående utdanninger. 2008/09. Prosent**

I alt	80,0
Menn	80,6
Kvinner	79,5

Kilde: Videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Tallene er overraskende: Annen statistikk viser at kvinner har langt mindre frafall underveis i videregående opplæring enn menn, og vi vet også at kvinner gjennomgående får bedre karakterer. Hvordan henger dette sammen?

Tallene i tabell 2 omfatter to typer utdanning: videregående opplæring og fag- og svenneprøver. Hvis vi beregner fullføringsandeler separat for disse to hovedtypene, blir bildet et helt annet. I videregående opplæring er det klart flere kvinner som fullfører, mens det for fag- og svenneprøver ikke er noen forskjell (se tabell 3). Bildet blir altså det motsatte av førsteinntrykket. Kvinner fullfører oftere enn menn.

Tabell 3. **Andel fullførte videregående utdanninger, etter type utdanning. 2008/09. Prosent**

	Videregående opplæring	Fag-/svenneprøver	I alt
I alt	74,9	92,6	80,0
Menn	72	92,7	80,6
Kvinner	76,8	92,4	79,5

Kilde: Videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Forklaringen på dette tilsynelatende paradokset ligger i to forhold: nemlig at fag- og svenneprøver som er dominert

av menn, har en langt høyere fullføringsandel enn videregående opplæring som er dominert av kvinner. Samtidig er det langt flere elever som avslutter videregående opplæring, enn som tar fag- og svenneprøver. Totaltallene for menn og kvinner i tabellen ovenfor kan betraktes som veide gjennomsnitt for de to typene utdanninger. For mennenes del veier da avlagte fag- og svenneprøver (med langt høyere fullføringsgrad) tyngst, mens det er omvendt for kvinnene. Langt de fleste kvinner tar videregående opplæring, og det er færre som fullfører.

Når vi på denne måten «kontrollerer for» eller tar hensyn til type utdanning, får vi altså et helt annet bilde av kjønnsforskjellene enn om vi bare ser på forskjellene mellom menn og kvinner totalt. Igjen et eksempel på at det å gå bak tallene kan være både nødvendig og fruktbart.

Alle bedre enn gjennomsnittet?

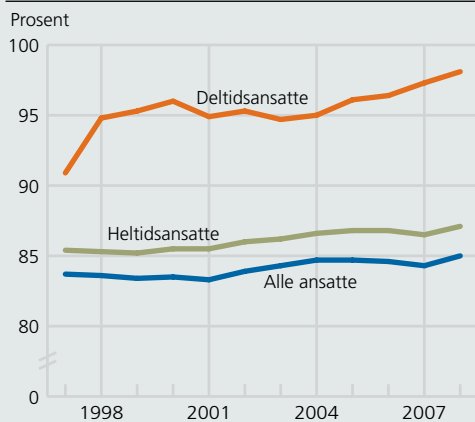
Det fortelles mange vitser om statistikkens gjennomsnittsberegninger, for eksempel at alle menn tror at de er en bedre sjåfør enn gjennomsnittet! Underforstått: Dette er selvfølgelig ikke mulig. Når noen er bedre enn gjennomsnittet, må også noen være dårligere.

Men noen ganger kan det tilsynelatende virke som om alle kan være bedre enn gjennomsnittet. Et eksempel kan være når det gjelder spørsmålet om likelønn. For å belyse dette beregner man gjerne kvinners månedslønn som en prosentandel av menns lønn. Om man regner om deltidsansattes lønn til det den ville vært hvis de arbeidet heltid (heltidsekvivalenter), så utgjør kvinners lønn i dag omtrent 85 prosent av menns lønn. 85 prosent er dermed på en måte et gjennomsnitt for alle kvinner (og menn) med ulik arbeidstid og i ulike næringer, yrker og stillinger (se figur 5).

Men om vi så ser på kvinners månedslønn som andel av menns for heltids- og deltidsansatte hver for seg, finner vi at *både* heltidsansatte og særlig deltidsansatte kommer bedre ut enn gjennom-

Figur 5. **Kvinneres månedslønn som andel av menns lønn blant alle ansatte, heltids- og deltidsansatte. 1997-2008. Prosent**

Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

snittet, idet deres lønn utgjør henholdsvis 87 og 98 prosent av heltids- og deltidsansatte menns lønn. Altså: Alle kvinner – både heltids- og deltidsansatte – kommer bedre ut enn gjennomsnittet! Hvordan er dette mulig?

Ulike grupper, ulik arbeidstid

Svaret er at prosenten for alle kvinner (85 prosent) *ikke* er et gjennomsnitt av prosenten for deltidsansatte og heltidsansatte, men et gjennomsnitt for alle ansatte. De to gruppene – heltidsansatte og deltidsansatte – har imidlertid svært ulik størrelse og sammensetning. Blant de heltidsansatte er flertallet menn, mens kvinner utgjør langt de fleste deltidsansatte. Siden deltidsansatte tjener mindre enn heltidsansatte, også når vi regner om til heltidsekvivalenter, vil deltidsansatte kvinners lønn veie mye tyngre enn deltidsansatte menns når vi beregner gjennomsnittet for alle.

Sagt på en annen måte: Når vi kontrollerer for (tar hensyn til) arbeidstid, blir noe av lønnsforskjellene borte.

Ceteris paribus?

Dette latinske uttrykket kan oversettes med «under ellers like forhold» og er på en måte uttrykk for statistikkens forsøk på å gjøre tallene så sammenliknbare som mulig, som når vi kontrollerer for al-

derstrukturen ved beregning av dødelighetsrater for menn og kvinner. På samme måte justerer vi for befolkningsstørrelse når vi sammenlikner biltettheten eller kriminaliteten over tid eller i to land.

Hvis vi igjen bruker lønnsforskjellene mellom kvinner og menn som eksempel, er kvinners månedslønn i gjennomsnitt om lag 85 prosent av menns. Som vi så ovenfor, ble forskjellene mindre når vi så på heltids- og deltidsansatte hver for seg (kontrollerer for arbeidstid).

På samme måte vil forskjellen bli mindre om vi tar hensyn til andre forhold, som utdanningslengde, at kvinner og menn er ansatt i ulike stillinger, yrker og bransjer/næringer og den ulike fordelingen på privat og offentlig sektor. Om vi tar hensyn til *alle* disse faktorene, vil sannsynligvis lønnsgapet reduseres noe.

I Sverige publiseres statistikk som viser kvinners månedslønn som prosent av menns når man standardiserer for alder, utdanning, arbeidstid, sektor og yrke, og prosentandelen øker da fra 84 til 92 (Statistiska centralbyråen: *På tal om kvinnor och män 2008*).

Et annet spørsmål er i hvilken grad det er naturlig å ta hensyn til alle disse ulikhetene mellom kvinners og menns situasjon. Ved å kontrollere for disse faktorene fjerner vi også effekten av dem, uten at disse faktorenes betydning for den enkelte forsvinner.

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

20.5.2010

Inntektsstatistikk for husholdninger. Geografisk fordeling, 2008

Stor inntektsulikhet i Oslo

Oslo skiller seg ut ved å ha en langt høyere inntektsulikhet enn i resten av landet. Tidelen med høyest inntekt disponerte hele 25 prosent av husholdningenes inntekt etter skatt i 2008. Tidelen med lavest inntekt disponerte bare 2,5 prosent av all husholdningsinntekt i hovedstaden.

Inntektsforskjellene er større i Oslo enn i øvrige deler av landet. I 2008 disponerte tidelen av befolkningen med lavest inntekt i Oslo 2,5 prosent av all husholdningsinntekt etter skatt i kommunen, mens tilsvarende andel i hele landet var 4 prosent. På den annen side er det en høy inntektskonsentrasjon i toppen av inntektsfordelingen i hovedstaden, der tidelen med høyest inntekt disponerte drøyt 25 prosent av all inntekt i 2008. Tilsvarende andel for hele landet var i underkant av 21 prosent.

Det er mange årsaker til at hovedstaden har de høyeste inntektsforskjellene i landet. Det er nærliggende å peke på den høye bokonsentrasjonen av innvandrere hvor mange har lave inntekter.

Inntektsulikheten kan også delvis forklares med den særegne husholdningsstrukturen i Oslo der mer enn halvparten av husholdningene består av aleneboende. Dette er en langt høyere andel enn i andre større kommuner. Inntektsforskjellene blant aleneboende er tradisjonelt større enn blant andre husholdningstyper. Oslo har også mange kapitaleiere som er overrepresentert helt i toppen av inntektsfordelingen. I 2008 ble nesten hver fjerde krone av alt aksjeutbytte i landet utdelt til aksjeeiere i hovedstaden.

Minst inntektsulikhet i Tromsø av de store byene

Blant landets ti mest befolkningsrike kommuner finner vi de minste inntektsforskjellene i Tromsø. I 2008 disponerte tidelen av Tromsøs befolkning med lavest inntekt 4 prosent av all husholdningsinntekt i byen. Tidelen av befolkningen med høyest inntekt disponerte til sammenligning 18,7 prosent av inntekten til husholdningene i ishavsbyen.

6.5.2010

Befolkningsstatistikk. Innenlandske flyttinger, 2009

Sentraliseringen avtar

I 2009 flyttet 200 500 personer mellom kommuner i Norge, og mobiliteten var på om lag samme nivå som året før. Flyttingene var likevel mindre sentraliserende enn på flere år.

På grunn av finanskrisen var det forventet nedgang i mobiliteten fra 2008 til 2009, etter at flyttingene hadde begynt å avta fra høsten 2008. Nedgangen ble imidlertid minimal og vi flyttet omtrent like mye som i perioden 2003-2005. Mobiliteten sank betraktelig mer sist det buttet skikkelig i norsk økonomi, på begynnelsen av 1990-tallet.

Liten utflytting fra Vestlandet

Den største endringen i flyttemønstret i 2009 var en markert nedgang i netto utflytting fra Vestlandet, til det laveste nivået siden 1971. De siste 30 år har det flyttet mellom 1 000 og 2 000 flere fra enn til Vestlandet. I perioden 2005-2007 lå netto utflytting på godt over 2 000, men i 2009 var den nede på under 800. Nettostrømmene mellom landsdelene var i det hele tatt små i 2009 i forhold til årene før. Trøndelag, Hedmark/Oppland og Agder/Rogaland hadde tilnærmet like stor innflytting som utflytting. Flytteoverskuddet til både Oslo/Akershus og Sør-Østlandet (Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark) sank, samtidig som nettostrømmene ut av både Nord-

Norge og altså spesielt Vestlandet avtok. Det samlede flytteoverskuddet til Oslo/Akershus og Sør-Østlandet var nede i 3 400 i 2009, det laveste nivået siden 1992.

Nedgangen i sentraliseringen fortsetter

Hvert eneste år siden tidlig på 1980-tallet har flere flyttet fra perifere kommuner til mer sentrale strøk enn andre veien. Selv om retningen på flyttestrømmen er stabil, er det betydelige variasjoner i hvor sterkt sentraliserende flyttingene er. Flytteoverskuddet til de mest sentrale kommunene har gått ned de siste tre årene. Samtidig har flytteunderskuddet i de minst sentrale kommunene minket. Landet er altså inne i en periode med forholdsvis moderat sentralisering. Sist flyttingene var mindre sentraliserende var i lavkonjunkturen på begynnelsen av 1990-tallet.

Flytteoverskudd i storbyregionene

De fleste kommunene med årvisst innenlands nettoinnflytting ligger innenfor eller like utenfor dagpendlingsavstand fra Oslo. I ytterkanten ligger Fredrikstad, Sarpsborg og Halden, Gjøvik, Lillehammer og Elverum. De resterende kommunene med større innflytting enn utflytting finner vi stort sett rundt regionsentrene Kristiansand, Stavanger, Bergen og Trondheim. Stjørdal er den nordligste kommunen som har hatt positiv innenlands nettoinnflytting alle de tre siste årene. Og for andre år på rad er det Rømskog, helt nord i Østfold, som har landets største nettoinnflytting i forhold til folketallet med en nettoinnflytting på 20.

Bergen er kommunen med størst nettoinnflytting i antall i 2009, mens Oslo er kommunen med størst netto utflytting. Oslo har netto innflytting fra så godt som hele landet, men har stor utflytting til Akershus. For Akershus er det flyttingen fra Oslo som holder innflyttingen oppe,

da Akershus taper flyttere til de fleste andre fylker.

5.5.2010

Arbeidskraftundersøkelsen, 1. kvartal 2010

Færre sysselsatte på heltid

Fra 1. kvartal 2009 til 1. kvartal 2010 ble antallet heltidssysselsatte redusert med 21 000 personer. Den største nedgangen kom blant kvinner.

Av nedgangen i heltidssysselsatte var 14 000 kvinner og 7 000 menn viser tall fra arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Nivået på deltidsansatte holdt seg stabilt i samme periode. Det er personer som hadde en samlet avtalt arbeidstid på 45 timer og mer i uka som sto for nedgangen.

Fra 1. kvartal 2009 til 1. kvartal 2010 ble den totale sysselsettingen redusert med 20 000 personer, 16 000 av disse var kvinner. Antallet midlertidig ansatte har holdt seg stabilt.

Det er industrinæringene som har opplevd størst nedgang i sysselsettingen. Mellom 1. kvartal 2009 og 1. kvartal 2010 ble antallet sysselsatte redusert med 20 000. Dette utgjør 8 prosent av de sysselsatte i industrien. I de andre næringene var det i samme periode små endringer.

I 1. kvartal 2010 var det 14 000 færre enn i 1. kvartal 2009 som oppgav at egen sykdom var årsak til fravær i hele referanseuken. I 1. kvartal 2010 var det totalt 89 000 personer som oppgav egen sykdom som bakgrunn til fravær.

Lavere yrkesaktivitet blant de unge

Yrkesaktiviteten (summen av sysselsatte og arbeidsledige) i Norge var 1. kvartal 2010 på 71,8 prosent, en nedgang på 1,2 prosentpoeng fra 1. kvartal 2009. Det er særlig den unge delen av befolkningen som merker nedgangen. For alle aldersgruppene under 30 år har yrkesaktiviteten gått ned med 2-3 prosentpoeng i perioden 1. kvartal 2009-1. kvartal 2010. Også aldersgruppen 30-39 år hadde i samme periode en nedgang i yrkesaktiviteten.

Stadig flere langtidsledige

Antall arbeidsledige økte med 16 000 personer fra 1. kvartal 2009 til 1. kvartal 2010. Økningen fordelte seg likt mellom kvinner og menn, og den kom i form av flere langtidsledige. Andelen langtidsledige økte fra 19 prosent i 1. kvartal 2008 til 32 prosent i 1. kvartal 2010. Langtidsledige er definert som personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker. Av totalt 95 000 arbeidsledige i 1. kvartal 2010 var 31 000 langtidsledige.

Stabilt antall undersysselsatte

Det var 63 000 undersysselsatte i 1. kvartal 2009, noe som er på samme nivå som i tilsvarende kvartal 2009. Undersysselsatte er personer på deltid som har forsøkt å få lenger avtalt arbeidstid. Summen av alle arbeidstimene som arbeidsledige og de undersysselsatte ønsket å arbeide i 1. kvartal 2010, svarer til 104 000 ukeverk. Dette er en økning fra 14 000 ukeverk fra samme kvartal året før.

Utenfor arbeidsstyrken

Arbeidsstyrken ble redusert med 4 000 personer mellom 1. kvartal 2009 og 1. kvartal 2010, dette er innenfor feilmarginen i AKU. Befolkningen mellom 15-74 år økte i samme periode med 56 000, slik at veksten i tallet på personer utenfor arbeidsstyrken var 60 000. Mellom 1. kvartal 2009 og 1. kvartal 2010 var det 19 000 flere som oppga utdanning som sin hovedsaklige virksomhet, mens 24 000 flere oppga ulike former for pensjon som sin hovedsakelige virksomhet.

29.4.2010

Befolkningsstatistikk. Barn. 1. januar 2010

Bare 57 prosent med gifte foreldre

Ved årsskiftet var det 1,1 millioner barn under 18 år i Norge. 57 prosent av disse barna bodde med gifte foreldre. 18 prosent hadde samboerforeldre, mens resten, 25 prosent, bodde med bare den ene av foreldrene.

Andelen barn som bor med gifte foreldre, er synkende. Siden barnestatistikken ble publisert for første gang i 1989, har andelen barn i alderen 0-17 år som bor sammen med begge sine foreldre, gått ned fra 83 til 75 prosent. Nedgangen for barn som bor sammen med gifte

foreldre er enda større, fra 78 til 57 prosent. Dette henger sammen med at flere barn har samboende foreldre i dag enn i 1989. Andelen som bor med gifte foreldre, er lavest blant barn under ett år. Under halvparten av barna i denne aldersgruppen bor med gifte foreldre. Andelen øker gradvis opp til 60 prosent for barn i aldersgruppen 5-8 år. Etter dette synker andelen litt for de eldste barna.

Få 17-åringer med samboerforeldre

Andelen som bor med foreldre i samboerskap er størst blant barn under ett år. Fire av ti barn i denne aldersgruppen bor med samboerforeldre. Andelen synker gradvis for de eldre barna, og blant 17-åringer er det bare 6 prosent som bor med samboerforeldre. Det er flere grunner til at det er slik. For det første var det for 17 år siden mindre vanlig enn i dag å få barn mens man var i et samboerforhold. Det er også slik at mange samboerforeldre etter hvert velger å gifte seg. Videre opplever mange barn at foreldrene flytter fra hverandre. Andelen barn som bor med bare den ene av foreldrene, øker dermed blant de eldre barna. Disse forholdene gjenspeiler seg også i barnas gjennomsnittsalder. Barn som bor med gifte foreldre, er i gjennomsnitt tre år eldre enn barn med samboerforeldre. Barn som bor med bare den ene av foreldrene, er i gjennomsnitt ett år og ni måneder eldre enn de som bor med gifte foreldre.

Ni av ti bor sammen med søsken

Andelen barn som bor sammen med søsken, er høyest blant barn i niårsalderen. I denne aldersgruppen bor nærmere 90 prosent sammen med søsken. De fleste av disse igjen, 84 prosent, bor med bare helsøsken. Andelen barn som bor sammen med søsken, er lavest for de aller yngste barna. Blant barn under ett år bor bare 57 prosent med søsken, men mange i denne aldersgruppen vil få yngre søsken etter hvert. Fra og med tiårsalderen synker andelen som bor med søsken litt fordi eldre søsken flytter ut.

Få barn i innlandet

Kommunene med lavest andel barn i forhold til folkemengden finner vi i hovedsak i indre deler av Sør-Norge, samt i Oslo. Videre har en god del kommuner i Nord-Norge en lav barneandel. Flest barn i forhold til folkemengden finner vi

i omlandskommunene til de store byene. I tillegg er det mange kommuner på Jæren og i Agder-fylkene som har en høy andel barn. Lavest barneandel hadde kommunene Ibestad og Berg i Troms samt Beiarn i Nordland. Høyest andel barn finner vi i Klæbu i Sør-Trøndelag, Rennesøy i Ryfylke og i Fjell utenfor Bergen.

22.4.2010

Befolkningsstatistikk. Svalbard, 1. januar 2010

Litt færre bosatte på Svalbard

I løpet av 2009 sank folketallet med 84 eller vel 3 prosent, og den 1. januar 2010 var det 2 481 personer bosatte på Svalbard. Av disse bodde til sammen 2 052 i de norske bosettingene Longyearbyen og Ny-Ålesund.

Svalbard er et samfunn med mye inn- og utflytting, og folketallet varierer en del fra år til år. I 2009 sank antall innbyggere i de norske bosettingene med 33, mens det ble 50 færre i Barentsburg. Nedgangen i Barentsburg kom i det første halvåret. I de norske bosettingene økte folketallet derimot med 55 første halvår 2009. I andre halvår var folketallet stabilt i Barentsburg, mens det ble 88 færre i Longyearbyen og Ny-Ålesund.

I de norske bosettingene øker folketallet enkelte år og går ned igjen i andre, i tillegg til sesongvariasjoner på grunn av turistsesongene. Barentsburg derimot, er inne i en stabil nedadgående trend, og har nå under halvparten så mange innbyggere som for bare sju år siden.

Mye inn- og utflytting

Personer som kommer til de norske bosettingene for kortere tid enn et halvt år skal ikke melde flytting, og de er derfor ikke med i den offisielle befolkningsstatistikken. Da det til enhver tid er mange på korttidsopphold på Svalbard, er det også alltid en god del flere mennesker der enn det statistikken viser.

Av de som meldte flytting var det 202 innflyttere og 276 utflyttere andre halvår, det vil si en netto *utflytting* på 74. I første halvår var det derimot en netto *innflytting* på 37 personer. Året sett under ett hadde dermed de norske bosettingene på Svalbard en netto utflytting på 37 personer. I samme periode ble det

født 12 personer og ni døde. Utskiftningen er med andre ord stor, utflyttingen i løpet av hele 2009 tilsvarer så mye som 21 prosent av befolkningen ved inngangen av året.

Mange menn over 30 år

Av innbyggerne i de norske bosettingene er 57 prosent menn, og mennene er i flertall i alle aldersgrupper unntatt 20-24 år, der det er noen flere kvinner enn menn. Det er dessuten nesten like mange kvinner som menn i alderen 25-29 år. 60 prosent av de over 30 år er menn.

Hele 39 prosent av de bosatte i Longyearbyen og Ny-Ålesund kommer fra Nord-Norge. 46 prosent kommer fra Sør-Norge og 15 prosent fra utlandet.

Kvinner fra Thailand

Det er flere kvinner enn menn blant utlendingene i de norske bosettingene, og 18 prosent av kvinnene er utlendinger, mot 13 prosent av mennene. Thailenderne er den største gruppen av utlendinger, deretter kommer svensker og russere. Av utlendingene er 40 prosent av kvinnene og 22 prosent av mennene fra Thailand. Om vi ser bort fra Thailand og Filipinene, er 57 prosent av de resterende utlendingene menn.

20.4.2010

Pasientstatistikk, 2009

Færre døgnopphold, flere dagbehandlinger

Liggetiden ved somatiske sykehus går fortsatt ned, mens antall dagbehandlinger fortsetter å øke. I 2009 var det 4,6 liggedøgn per døgnopphold mot 4,8 året før, og antall dagbehandlinger økte med vel 25 000 i samme tidsrom.

I 2009 ble det for andre gang etter 2000 registrert en nedgang i antall døgnopphold ved somatiske sykehus. Sist gang det ble registrert en nedgang var i 2007. Nedgangen i 2009 var på vel 10 000 døgnopphold i forhold til 2008. Liggetiden for døgnopphold ved somatiske sykehus går fortsatt ned. I 2009 var det 4,6 liggedøgn per døgnopphold.

Antallet dagbehandlinger fortsatte å øke også i 2009. Det var vel 25 000 flere dagbehandlinger i 2009 sammenlignet med

i 2008. Private sykehus uten driftsavtale med de regionale helseforetakene hadde den relativt sett sterkeste reduksjonen i antall døgnopphold i 2009 med en nedgang på vel 18 prosent. På den annen side økte antall dagbehandlinger i disse sykehusene i samme tidsrom med nær 30 prosent.

Det var små endringer i fordelingen av sykehusoppholdene etter hoveddiagnose sammenlignet med året før. Eneste endring av betydning var reduksjonen i døgnopphold som skyldtes øyesykdommer. Antall døgnopphold i denne diagnosegruppen sank fra 6 800 til 4 900 fra 2008 til 2009. Dette er en sykdomsgruppe som oftest behandles uten sykehusinnleggelse. Dagbehandling av denne sykdomsgruppen økte vesentlig fra 2008 til 2009.

I alt ble det registrert 4,2 millioner polikliniske konsultasjoner ved somatiske sykehus i 2009. På grunn av endret registreringspraksis i Norsk pasientregister er ikke dette tallet sammenlignbart med tilsvarende tall for tidligere år.